

קונטרס

מצות ישיבת ארץ ישראל

עפ"י דברי רבותינו
הרמב"ם והרמב"ן זצ"ל

והוא מאמר ביקורת ומענה על דברי
הגאון מהר"ר יצחק לייאון זצ"ל, בעמח"ס "מגילת אסתר"
במה שכתב במצוה זו.

מאת הרב יונה דוב בלומברג זצ"ל מדווינסק

יצא לאור לראשונה בוילנא בשנת תרנ"ח
ועתה יוצא לאור במהדורה חדשה
בכתב מאיר עינים ובעריכה מחודשת

תשנ"ט

תוכן הענינים

ט	הקדמה למהדורה החדשה
יב	הסכמות ומכתבי תהילה
יט	הקדמה ומבוא מאת המחבר זצ"ל
יט	ההתעוררות לעלייה לארץ
כ	ערכה של מצות ישוב ארץ ישראל
כד	הרצון לחבר ספר על רעיון ישוב ארץ ישראל במקורותינו
כו	הבורות בנושא ארץ ישראל
לא	מצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה
לד	אופן עריכת הספר
לו	על המחבר
מא	דברי הקדמונים
מג	העתק מדברי רבותינו הראשונים ז"ל
מג	הרמב"ם
מג	הרמב"ן
מד	מגילת אסתר
מו	י"ד שרשי הרמב"ם מספר המצות שלו
מט	כללים אחדים נחוצים ליסוד הקונטרס הזה
נא	המענות
נג	מענה א – שייכות מצות ישיבת ארץ ישראל בכל הדורות לפי הרמב"ם
נג	תוקפן ונצחיותן של המצוות שלא נמנו
נו	מצוה שאינה נוהגת לדורות אינה נוהגת כלל
סב	הוכחות לנצחיות מצות ארץ ישראל לפי הרמב"ם
ע	מענה ב – האמנם ישיבת ארץ ישראל אינה נוהגת אלא בימי יהושע ודוד וכד'? ע
עג	מענה ג – שייכות המצוה בימי דוד מוכיחה גם לזמנים אחרים
עד	מענה ד – האם ישיבת ארץ ישראל תלויה במקדש ובמשיח?
עח	מענה ה – מצוות הקרבנות נמנו למרות שיתבטלו לעתיד לבא
פ	מענה ו – אין איסור לעלות לארץ ישראל מצד ג' השבועות
פא	היחס להשמטת מצוות מסוימות ממנין הרמב"ם
פד	מענה ז – בעל המימרא על ג' השבועות עלה בעצמו לארץ
צ	מענה ח – איסורי ג' השבועות מגבילים המצוה אך אינם מבטלים אותה

מענה ט – מצות כיבוש הארץ אינה ע"י עליה בחומה ומרידה באומות

צה א. "ירושה" יכולה להיות גם ע"י קניה בכסף מלא

צה ב. "ולא נעזבה" – חובת קניה וחזקה ולא כיבוש

קא ג. ישיבת ארץ ישראל מתקימת ע"י נטיעה והתישבות

קב ד. חובת הרכישה וההתישבות בכל חלקי הארץ

קד ה. "מלחמת מצוה" היא ריכוז מאמצים להתישבות ותפיסת הארץ ולא מלחמה ממש

קז ו. הוכחות נוספות לכך שמלחמת מצוה אינה דוקא מלחמה ממש

קז ז. הרמב"ן רומז שאת המושג "כיבוש" יש להבין שלא כפשוטו

קיד ח. הרמב"ם מפרש גם הוא שכיבוש הארץ הוא ע"י התישבות וקנין

קיו ט. גם לו נצטיינו לכבוש כפשוטו – בזמננו נשתנה אופן קיום המצוה

מענה י – הבנת כיבוש כפשוטו סותרת איסור המרידה באומות

מענה יא – מצות בנית בית המקדש לא בטלה גם בזמן הזה

מענה יב – המגורים בארץ ישראל הם מצוה תמידית

קמא שיטת ה"מגילת אסתר" מבוססת על התוס'

קמא תלמיד טועה הוא שכתב את דברי התוס'

קמו הפוסקים התעלמו מדברי התוס'

קמח הוכחות שהמגורים בא"י הם מצוה גם מבלי המצוות התלויות בה

קנו גם מתוס' עצמו נראה שמצות ישוב ארץ ישראל קיימת תמיד

קנט הלכות בש"ס ורמב"ם שמהם משמע שהמצוה היא בכל הדורות

קסב ראיות נוספות מדברי הרמב"ם

קסח האמנם עלינו לחשוש מענשי המצוות התלויות בארץ?

קסח העתק מדברי המהרי"ט בהתוכחו עם דברי התוס'

קעא סיכום

מענה יג – האמנם "כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה"?

קעג א. רב יהודה שינה דעתו

קעד ב. הגמרא דוחה את דברי רב יהודה

קעה ג. רב יהודה מחייב ההישארות במרכז התורה שבבבל ולא שולל העליה

קעז לארץ ישראל

קעט ד. רב יהודה כיון דבריו רק ללומדי התורה שבבבל

קפב ה. הפוסקים לא הביאו איסור זה

קפה ו. האיסור בירמיה פסק עם הצהרת כורש

קצ ז. דברי ירמיה הם רק לפי שעה ולכן אינם סתירה לדברי תורה

קצד ח. ירמיה דיבר על כלי המקדש ולא על האנשים

סיכום

קצו

מענה יד – מדוע הצטערו החכמים בצאתם מארץ ישראל?

קצח

הספרי הפליג רבות בשבח דירת ארץ ישראל בכל הזמנים

קצח

ביאור מאמר הספרי

רז

א. אבלם של החכמים היה על היציאה מהארץ ולא על חורבן המקדש

רז

ב. הבכי היה על הצורך הרגעי לעזוב את הארץ ולא על היעדר מצוה

רי

באופן כללי

ריח

ג. החכמים הנזכרים עצמם עלו לארץ ישראל בתקופת החורבן

רכא

ד. מהמשך הספרי נראה בבירור שהמצוה קיימת גם בזמן החורבן

רכב

ה. גם אם התאבלו על המקדש עדין יש להוכיח את תמידיות מצות ישוב א"י

רכה

ו. מצינו קריעת בגדים על חורבן ארץ ישראל

בחזינת דברים של טעם לסילוק וחסרון המצוה ברמב"ם ז"ל

רכט

התורה כולה מיוחסת רק לארץ ישראל

רל

ישיבת ארץ ישראל היא מצוה כללית

רלב

כל המצוות שייכות במהותן רק לארץ ישראל

רלג

ישיבת ארץ ישראל כוללת את כל התורה ולא רק שקולה כנגדה

רלה

ישיבת ארץ ישראל היא ערובה לקיום המצוות כולן

רמד

מצוות נוספות שלא נמנו מטעם זה

רמו

הכרחיות הדברים בדברי הרמב"ם

רנ

מדוע הרמב"ן כן מנה את מצות ישיבת ארץ ישראל?

רנא

קריאה לגדולי הדור לפרסם את ערכה של ישיבת ארץ ישראל

רנד

דברי סיום

רנד

הנהגתו של הרמב"ם עצמו בחייו

רנו

המסקנה – מצות ישיבת ארץ ישראל היא נצחית ועלינו לקיימה

רסא

הערות נוספות

רסג

תשובה על דברי אחד מגאוני דורנו

רסג

חיידוד ההבדל בין דברי הגאון בעל המכתב לבין דברי בעל מגילת אסתר

רסו

א. רק מצוה שצוותה מתחילה לשעה מוגדרת "שאינה נוהגת לדורות"

רסח

ב. הוכחה מלשון הכתוב שישיבת ארץ ישראל היא מצוה לדורות

ער

ג. התיירו שבות בשביל מצות ארץ ישראל

רעא

ד. הוכחות לכך שבימי בית שני נחשבה ישיבת ארץ ישראל כמצוה

ערב

ה. ישיבת ארץ ישראל עיקר יותר מהכיבוש במלחמה

ערב

ו. הערות נוספות על דברי בעל המכתב

עדר

תשובת "מעיל צדקה" על עליה לארץ ישראל בזמנו

רפ

רפג

רפח

רצא

בירור דברי בעל כנסת הגדולה על מצות העליה
כוונת המתפלל בחו"ל היא לא"י כולה ולא לקדש הקדשים
מקוריותם של דברי הספר הזה
רשימת ר"ת וקיצורים

הקדמה ומבוא מאת המחבר זצ"ל

בשם ה' השוכן בציון והבוחר בירושלים

הדרשן המפורסם הרב הצדיק מהר"ר יחזקאל פייביל ז"ל, בעל ספר מוסר השכל על ה"ד וה"ת מהרמב"ם ז"ל, יאמר בהקדמתו לס"ז (בשם הר"י מוסקאטו ז"ל), "גדול כח התשוקה בלב איש להודיע השגותיו לבני אדם... כמש"כ (ירמיה כ"ט) "ואמרת לא אזכרנו ולא אדבר... והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי, ונלאיתי כלכל ולא אוכל..." (וכן (איוב לב,ז-ח) "אענה אף אני חלקי, אחוה דעי אף אני, כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני..."), ואם היה אפשר לאדם לעלות השמימה לראות בצבאות מעלה, לא היה מתענג עד שובו הנה לספר לחבריו את המראה הגדול ההוא" כו' עכ"ל הזהב, וכן עמדי השפל והדל בערכי.

ההתעוררות לעלייה לארץ

זה תשע שנים מאז קמו אי הסדרים בנגב^ה, ורעיון הישוב (בארץ ישראל) – אך החל לפעם בלב יחידים, רק מעט מזער פה ושם החלו להעלות על לבם את זכר שוממות ציון, זה מחוג מבטו מצד חומרי המקום^ו, וזה מכח תורתו אשר בתוך מעיו, ממה ששיבת ארץ ישראל משובחת מאד בפי רז"ל ומדרשים, וע"כ בהקרה ה' והמציאו ביד הזמן מקרה רב הערך אשר על ידו יוכלו דברי חכמינו ז"ל אלה לבוא לידי קיום, הסכימה דעתו אליו (אל הרעיון), ויש אשר גם זה וגם זה פעלו על רוחו רוח העברי בן ארץ הקדם, אשר כמו מתרדמה ארוכה מאד הנמשכת ימים רבים, החל להתעורר ולהקיץ ולחבב את הרעיון, ואחרי כי חבתו זאת ילידת שתייהן היתה, לכן כל אשר הוסיפו חומרי המקום תת גורות חדשות לבקרים, והסופות והסערות עוד לא חדלו אז

ה הכוונה היא לפרעות ברחבי רוסיה ואוקראינה המכונות "סופות בנגב", שאירעו בשנים תרמ"א-תרמ"ב (העורך)

ו במד' שוח"ט (מק"ד) ד"א זה הים גדול, מדבר במלכות רביעיה כו' שהיא שולטת בעולם, שם רמש ואין מספר, אין מספר לגזרות שמכתובין עלינו, חיות קטנות עם גדולות, דוכסיו ואפריכוון ואיסטראטוקולין, (שלטונים, שרים, ונציבים היודעים לכוון את הרוח). שם אניות יהלכון, אלו האניות שהם עושים לישראל שהן מכתבינן עליהם בכל יום ויום, (אניות הם משיכת החסדים שלהם, יעוין עה"ח בכל השרשים הללו, ולענ"ד י"ל שהוא מלשון "און" במקרא שענינו הפך הצדק והיושר והיינו שביחיד "און" וברבים בדרך לשון המדרש יאמר "אוניות", ונמצא לשון זה בדרז"ל כמו (תו"כ ויקרא סוף פ' ח') דנין "אויס" כו' וכן (שבועות לג, עב) נאמר כאן "אואיס" פי' מילת, או" (מלת התנאי שבמקרא הבאה להבדיל ולחלק הוכפלה שם כי עיי"ש) כמו"כ יאמר כאן "אוניות" ויעוין מדרש רבה (סוף תרומה) גער חית קנה, שכולה חיה מן הקנה, עיי"ש במ"ב, והוא על דרך שאמרו (פסחים קיח,ב) געור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד (רש"י, כולם פה אחד להם, להרע לישראל).

ואף שבכל מקום בתלמוד ומדרשים השם "אוני" הוא שטר מכירה אף על פי כן יתכן לפרש במקום זה על פי כונה זו.

גם בדרום גם בצפון, כן הוסיף חבה על חבתו המשותפת משתייהן, מחוג השקפתו על פני המצב הדורש תקון בחייו הגשמיים של העם, ומדעתו כי זאת התורה הכתובה והמסורה רצונה בכך, ורעיון אשר בכחו להביא טובה רבה לעם, והוא (הרעיון, הדחף והרצון לקום ולהתישב בארץ ישראל) מלבד שאיננו מתנגד חלילה לחקי התורה, עוד הוא מוכרע דוקא על פי התורה והמצוה, לרעיון כזה הלא קדוש יאמר לו, על כן נתחזקה דעתו עליו באומץ לב ובעוז נפש, בדעתו כי מחבב הוא לרעיון קדוש, רעיון ישוב ארצנו הקדושה, ובאשר כל הענין הרם והנשא הזה אך בהררי הרעיון יסודתו, מאליו מובן שלא היה באפשרי להכנס מתחלה כי אם בלב בעל הרעיון (איש בעל חזון ושאר רוח), כי האיש אשר רעיון אין לו הוא לא יכול להביא צוארו בעול כבוד לחשוב מחשבות אשר תכליתן ומטרתן לא בשביל עצמו לבדו המה כי אם גם בעד זולתו, כי הרעיון עול גדול הוא על האדם כמש"א רז"ל (ירושלמי שבת פ"ד ה"ג), "ונתן עול ברזל על צוארך, זה הרעיון" (פני משה: "וזה היא המחשבה המועלת, והדאגה שהאדם משים אל לבו... הוא דומה לעול ברזל הנתון על הצואר ואי אפשר לו לפנות אנה ואנה, כך הוא זה שמשקע ברעיונו" עכ"ל), וכל זה בהרעיון של הדאגה והמחשבה שהאדם דואג בשביל עצמו, ובפרט ומכל שכן כשיקדיש האדם את דעתו להעלות עליו רעיון המוקדש כולו לא בשביל הנאת עצמו לבדו כי אם לזולתו, רעיון כזה עול ברזל הוא באמת; אולם אחרי שכמו שאמרנו היו כעוזרים אל הרעיונות והמחשבות גם המקרים וילדי יום יום, לכן נתרבו לאט לאט בעלי רעיון כאלה אשר הביאו את צוארם בהעול (הקשה והכבד כברזל על הרוב היותר גדול מאחינו ועומדים עוד מנגד כמו יוצאים מן הכלל), ויחשבו מחשבות האיך להביאו לשכלולו ולהוציאו מכלל מחשבה למעשה – המעשה אשר על פי רבות מחשבות יצא לפעולת ידיים, יחבב מאד מאד על עושייו את הרעיון והמחשבה ההיא אשר הולידה את הפעולה הנכבדה אשר אליה כוונו בעלי הרעיון בראשית מחשבתם, אף בטרם שבאו עוד אל סוף המעשה והוא עוד מהם והלאה הרבה, ולכן רוממוהו וינשאוהו בפייהם ובעטם ויחבבוהו מאד מאד, והם הם טובי החובבים (-חובבי ציון) אשר בכבודם נתימרה, כי בדרך חבתם זו הם אך הם האוחזים במדתו של הקב"ה.

ערכה של מצות ישוב ארץ ישראל

אבאר את דברי: הנה התורה אמרה (ויקרא כו,כז) "והייתם לי קדושים... ואבדיל אתכם מן העמים", והרי שהתואר קודש קאי על כלל ישראל, ועמים הם האומות, ועל כן אמרו (ב"ב ת,א) על פסוק (דברים לג,ג) "אף חובב עמים כל קדושי בידך" – אמר משה לפני הקב"ה, אף בשעה שאתה מחבב עמים – כל קדושי יהיו בידך" ע"כ, וא"כ עמים אינם ישראל כי ישראל קדושים הם, ומצינו שאמרו בספרי (על הפסוק הני"ל) וז"ל: "אף חובב עמים, מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ולשון. כל קדושי בידך, אלו פרנסי ישראל, כמשה וכו'" עכ"ל, ואם כן רק פרנסי ישראל

כמשה ודוד הם שנקראו בשם קדושים לבד, אבל כל ישראל נקראו גם בשם עמים, וכן הביא רש"י ז"ל ב' הפירושים הללו, ולפירוש האחרון כתב דכל שבט ושבט נקרא עם, והראב"ע עם הרמב"ן ז"ל בארו בפשטות לפי פירוש זה, וכתבו דעמים הם ישראל, ולכאורה זהו היפך המבואר בגמרא הנ"ל, אולם האמת הוא ששתי הבחינות הללו יחד משולבות הנה, "עם", הוא התואר אל המצב החמרי, שהם החיים הגשמיים של כל עם ועם, ו"קדוש" הוא תואר אל הצורה, שהוא ההצטיינות מיתר האישים זולתו, ולכן נקראו ישראל "עם קדוש" (שמות יט, דברים ז, יד, ועוד) ובברכותיהם של ישראל אמרה תורה (שם כח, ט) יקימך ה' לו לעם-קדוש, ואמרו במדרש (דברים רבה פרשה יא) שטען משה אל השם ב"ה בשעה שהודיעו מגזרת "כי לא תעבור" ואמר, "זו היא שילום עבודה של מ' שנה שעמלתי עד שהיו עם-קדוש, ונאמן כו' (פי' שהיותם מ' שנה במדבר היתה כור זהב להם, להכינם שיהיו מוכשרים ליכנס לארץ ישראל בתור "עם" ו"קדוש"), מפני שעיקר הצלחת האומה הוא כאשר אלה שתי הבחינות יחד ישנן בה. ואלה החובבים, אחרי שמקור חבתם - הרעיון שהוליד את החבה - משותף הוא מכח המעשים והמקרים החומרים שהם תואר השם (על פי המבואר בספרי ורש"י ז"ל) בבחינת היותם "עם", ומצד חוקי התורה והמצוה שהוא חלק הצורה של הקדושה וההצטיינות (על פי דברי הגמרא), לכן אך להם בשם חובבים אמתים נקרא' כמו שאמרנו מפני שהם האוחזים במדתו של הקב"ה, שכמו שהוא ית' יחבב את ישראל בבחינה שהם "עמים" ובבחינה שהם "קדושים" כאחת (כמבואר), כן הם בחבתם זו הכלולה משתי אלה יחד הלא נוכח האמת דרכם, כי כן בכל דבר ובכל ענין, אך את מאחזי שתי הקצוות כאחת, רק את ההולכים באמצע בשביל הזהב, בין האש והמים, (תוספתא דחגיגה פ"ב, ב, וירושלמי שם ה"א, ואדר"נ ספכ"ח) ששתיהם יחד דרכי התורה הן (תענית ז, א), אך אותם נוכל לקרוא בשם "ההולכים בדרך האמת" יען אך תעודתם היא שחתומה בחותמו של הקב"ה שהוא אמת, רצוני בזה לא לשלול חס וחלילה ולאמר שכל הדרכים הטובים היתרים ללא אמת המה, חלילה לי מזה, כי אם רק לדייק ולאמר שהדרך שיוכל לעמוד ולהתקיים לעולם ושיהיה בערכו זה שוה לכל נפש, הוא אך הדרך האמצעי, אשר על כן אך אותו נוכל לצייר בציור האמת ביחס זה, מפני שעיקר הוראת מלת "אמת" הוא היפך "כזב" שהכזב הוא שיש לו הפסק כלשון הכתוב (ישעיה נח, יא) אשר לא יכזבו מימיו ותרגם יונתן דלא פסקו מוהי, ולכן גם הדרך אשר לא תכזב לעולם, פי' שלא יופסק

ז מפי איש אחד נכבד ובעל בעמיו גביר וגדול בתורה עד מאד, שמעתי טעם (נפלא) בין יתר טעמיו מדוע איננו נוטל חלק בין החובבים, מפני שהשם "חובבי ציון" לא ימצא חן בעיניו, יען מלת "חובב" שתמצא אך פ"א בתנ"ך הנה יהיה כתובה בין מלת "אף" "לעמים", גביר נכבד! על דבריך אלה הא לך מענה ברור, קרא נא את דברי אחיך הדל בזה, ותמצא כי הפעם לא כוונת אל האמת, ומעתה הישיר עיניך לראות נכוחה, ומה נעימה מליצת הגאון תו"ט שבהקדמתו לטהרות מסיים בזה הלשון "ושפתי ישינים דובב, אף עמים חובב" ולא חש הרב ז"ל מלהשתמש במילת "חובב" כטוב מעמך אדוני, ובקונטרס השני שלי אתן אי"ה טעם הגיוני לשם זה.

קיומה והמשכה הנצחי, זוהי האמתית בשיעור זה, כמה דאמרו בפסיקתא דר"כ (פ' פרה פ"ד) וז"ל אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יבז), כלום אמרות ה' הן אמרות אבל אמרות בשר ודם אינן אמרות? אלא... מלך בשר ודם... אמר... למחר אני בונה... ישן לו ולא עמד – היכן הוא והיכן אמרותיו? אבל הקב"ה אינו כן אלא וה' אלהים אמת (ירמיה יז) ולמה הוא אמת? אר"א לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם (שם), ע"כ, וכן הוא בירושלמי דברכות (ע"י לקמן דה שבחי) ובירושלמי דסנהדרין (א,א) עיי"ש, ובמדרש רבה (ריש פ' אמור), והרי שעיקר האמתיות היא הנצחיות, מה שהמשכו ועמדו קיים לעד, והדברים האלה מלבד שידועים הם בכמה מקומות וביחוד בדברי הרמב"ם (דעות פ"א) שהדרך האמתית והישרה היא האמצעית בין שתי הקצוות, וכן יעוין ספורנו (פ' חוקת א) ד"ה כל אמרת אלוה צרופה, ובכלי יקר (בלק) בפ' וירא משם קצה העם בענין שאין לנטות אל אחד משתי הקצוות, הנה פשוטים הם ומבוארים בלשון הברייתא (סוכה מה,ב) "ראיתי בני עליה והן מועטין", וגם דרכם דרך הקודש בלבד, לא תצלח כי אם להם לבדם, אבל כי תקום ותעמוד לימים רבים גם לזרעם ולזרע זרעם או תלמידיהם אחריהם, זה מיקרי המציאות הוא, ולכן מצינו שהגביהו חז"ל כל כך את ערך הפרנסה במעלת ומדת הבחינות והמדרגות היותר גבוהות, עד שכל הרואה יראה כי פרנסת ישראל, עם קץ כל תכליתם וסוף כל תעודתם של ישראל ביחס הבחינות היותר מקודשות שאין אחריהן קדושה עוד, שהם היעודים דלעתיד, במדה אחת נשתוו, כמש"א (תענית ז,א) "גדול יום הגשמים מתחיית המתים..." ועוד (שם ה,ב) "גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות", ויום הגשמים הוא ענין הפרנסה, דגשמים היינו פרנסה (שם ב,ב). ובפסחים: (ק"ח,א) "קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה", ובמדרש שו"ט (מזמור פ) "מה שנת הגאולה פרנסה אף שנת הפרנסה גאולה... א"ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה יותר מן הגאולה", וכן במדרש רבה (בראשית פרשה צז) "הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה... וגדולה מן הגאולה..." עיי"ש, הרי לנו מפורש ששתי הקצוות האלה שהם הם החומר והצורה של האומה, קשורות ומיוחדות הנה בלי תפרדנה וזהו החביב לפני הקב"ה.

והנה בישיבת ישראל בארץ ישראל הלא מצינו שתייהן, פרנסה – חיים חמריים בבחינת עם, וקדושה – חיים רוחניים שהיא הצורה הפנימית על פי הנ"ל; פרנסה, כמש"א רז"ל (ויקרא רבה כה) על הכתוב (איוב לח,לה) "מי שת בטוחות חכמה, או מי נתן לשכוי בינה", וז"ל, "הדא תרנגולתא, כד אפרוחיא דקיקין היא מכנשא להון ויהבת להון תחת אגפיה... וכד אינון רבייה... אמרה ליה זיל עזור בקולקלתך, כך כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה המן יורד והבאר עולה... כיון שנכנסו ישראל לארץ, אמר להם משה כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינצוב ליה נציבין, הדא הוא דכתיב כי תבואו אל הארץ ונטעתם", ועיי"ש במפרשים וז"ל, זאת התרנגולת כשהאפרוחים דקים וקטנים היא מאספת אותם תחת כנפיה... וכשהם גדולים אם אחד

מהם רוצה לקרב אליה אזי היא מנקרת לו בחרטומה בראשו ואומרת לו לך עדור, כך... כשנכנסו לארץ אמר משה כל אחד ישא על כתפו מרא חצובה (מערר) שחופרין בו לנטוע נטיעות, ויפוק וינצוב, ויצא ויצב ויטע לו נטיעות, ולמדתך תורה דרך ארץ שמעתה שהן נכנסין לארץ ישראל, ראוי להם לעסוק "בפרנסתם" ולעסוק בנטיעה, כי לא כימים הראשונים שהיו מתפרנסים בלי טורח ע"י המן והשליו שהיו במדרגת קטנים, שכמו התרנגולת שכשנעשו בניה גדולים אזי היא דוחה אותם מעליה, שילכו לבקש פרנסתם בעצמם ולא יסמכו על אמן, עכ"ל. וכמש"א יצחק אבינו ע"ה (בראשית כח, א) "ושבתי בשלום אל בית אבי" שידוע שזה קאי על ישיבת ארץ ישראל (יעוין מדרש תנחומא פ' וישלח סי' ח) וגם אמר "ונתן לי לחם", ואמרו חז"ל (מדרש בראשית פס"ט) שהקב"ה אמר לו על זה "והשיבותיך" דהיינו לארץ ישראל, וגם אמר אליו "כי לא אעזובך", ועזיבה היינו פרנסה יעוין שם, וכן הוא בתנחומא (ויצא סוף סי' ג), וזוהו לענ"ד מה שמדייק הרמב"ן במנין המצות שלו במ"ע זו דשיבת ארץ ישראל בלשון "ולא נעזבה" כו' כאשר יבואר בפנים. הנה לפנינו שארץ ישראל היא מקום פרנסה לישראל, וקדושתה של ארץ ישראל לישראל ידוע בכמה מקומות, כמה שאמרו בשו"ט (מזמור פה) "אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם חטא ועון לא בחיים ולא במתים עכ"ל", וכתב הגאון המקובל מהר"א אזולאי ז"ל בס' חסד לאברהם (מעין ג נהר ב) וז"ל: "כל הדר בארץ ישראל נקרא צדיק, הגם שאינו צדיק כפי הנראה לעינים..., בהכרח שהוא צדיק, ואף שהוא בחזקת רשע" עכ"ל, ולפ"ז יתפרשו גם דברי השו"ט בדרך ההחלט ולא תפרשם על דרך איזה תנאי, הנה קדושה והנה פרנסה שהם החומר והצורה שתיהן מתיחסות אך לארץ ישראל לבדה, מלבד מן הידוע בדברי רז"ל בכ"מ כמו (תענית ו, א) "ת"ר יורה... שמרוה את הארץ... שנאמר תלמיה רוה נחת גדודיה... (רש"י, כשאתה מרוה תלמי חרישה של ארץ ישראל, נחת הוא לגדודי בני אדם)", הרי כמה נכבד הוא בהשקפת חז"ל שיעסקו ישראל בעסק הפרנסה בארץ ישראל דוקא, ואמרו (שם ח, ב) "מאי דכתיב (איוב לו, יג) אם לשבת אם לארצו אם לחסד ימציאהו ושמדבר שם מענין המטר כמש"א (שם יא) "אף-ברי יטריח עב" שהוא שם שר מטר כידועו) אם לשבת, בהרים ובגבעות (רש"י: מורידן במקום שאין שם איש), ואם לחסד, ימציאהו לארצו בשדות ובכרמים... (רש"י, מורידין במקום שאין שם איש), ואם לחסד, ימציאהו לארצו בשדות ובכרמים... (רש"י, כשהגשמים יורדין בנחת אזי ימציאה לארצו, לארץ ישראל)". עוד שם (י, א): "ארץ ישראל שותה מי גשמים (היינו המובחר) וכל העולם כולו מתמצית (רש"י, משירי התמצית ממה שנשאר בעבים אחר שתייתה), ארץ ישראל שותה תחלה וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר הנותן מטר על פני ארץ (רש"י: על פני ארץ היא ארץ ישראל, שם יורדים הגשמים תחילה)" ע"כ, הרי כמה הפליגו חז"ל בשבח ארץ ישראל ביחס הפרנסה בה בלבד.

ומאחר שכן כמו שאמרנו שזוהו ערכם ותעודתם של ישראל, לאחזו תמיד פני שתי הקצוות, דהיינו להיות בבחינת "עם" ו"קדוש", על כן אחזו בו רבים בהרעיון הנשגב

הזה שהוא כמו מצא מין את מינו, ולשמו ולזכרו של הרעיון הזה הנאדרי בקודש, תאות נפש רוב החובבים הישרים שהם מהסוג השלישי שזכרנו, מההולכים בדרך האמצע, בשביל הזהב, בין האש והמים, ובשם הרעיון היקר הזה הנערץ (מצד החמרי) והנקדש (מצד הצורה) ידגולו, כי הוא חותם תכנית האמת, שיתקיים לעד ולא יפסק לעולם כנ"ל, וע"כ הרימוהו טובי החובבים על נס ודגלו עליהם אהבה, ותחת הדגל הזה העומד בקרב עמנו תמיד לנס עולמים ועליו כתובות באותיות זהב – ובצדק – "דגל עם קדוש", החומר והצורה, הרוחני והגשמי, נקבצו ובאו רבים להתיחס עליו, והם הם מרבית חובבי ציון הנאמנים אתנו, אשר לכבודם הרם והנשא הרהבתי עוז בנפשי הנמוכה, ונשאתי את ידי הכחה והקדשתיה למלאכת הקודש להעלות על הגליון את אשר הגו והרו רעיוני בענין המצוה היקרה והחביבה הזאת, מצות ישיבת ארץ ישראל.

בין אלה החובבים ממין האחרון, מנושאי דגל הרעיון באופן המבואר, אתכבד למנות גם את עצמי, אז בשנת תרמ"ב בהודענו פתאום לאסוננו ע"י מכתב העתים (עיתון) מהמקרה הראשון בפרוע פרעות בישראל יושבי הנגב, כבר מצא לו רעיון ישוב ארץ ישראל מסלות בלבבי ע"י התעוררות דברי סופרים נכבדים באים בימים, אנשים גדולים כנים אמתים ותמימים, אהבי עמם באמת, אשר כמעט אך סופרים ממין זה הם שהופיעו אז אלינו מעל במה מכתבי העתים, והם אשר הריעו בעת ההיא, נתנו אל חכם שופר ויתקעו תקיעה גדולה מעוררת לב ונפש איש נלבב על דבר הרעיון הנכבד, אז נתתי אל לבי לתור לדרוש ולחקור אחרי תוכן דברי הסופרים ההם, מה המה וליחס דברי סופרינו האלהים, חכמינו העתיקים זכרם לברכה מבארי התורה והמצוה, מה הוא תכונת הרעיון היקר והנכבד הזה ביחס חקי תורתנו הקדושה הכתובה והמסורה? יען דבר זה קבלתי מרבתי כי בכל דבר וכל ענין נכבד שיפול לו לאיש הישראלי התלמודי לענות בו, החובה עליו בראשונה לבקש ולדרוש לשקול אותו בפלס מאזני משפטי התורה הקדושה, לראות אם הוא על פי התורה והמצוה כפי שבארו לנו חז"ל. אז עלה הרעיון במחשבתי וגמרתי בלבי לעבור על פני כל דברי חכמינו ז"ל בש"ס ומדרשים, כדי להוציא מתוך דברי רבותינו ז"ל את רוח השקפתם על פי דרך קדשם על פני הענין הנשגב הזה בנוגע לכל פרטיו.

הרצון לחבר ספר על רעיון ישוב ארץ ישראל במקורותינו

כבואי אל הקודש פנימה והנה האח, חמותי ראיתי אור גדול יותר מאשר קייתי, כי את אשר לא פללתי לראות ולמצוא מצאתי ראיתי, מצאתי כי לא לבד מה שכל הרעיון הנכבד הזה מוסכם הוא עם דעות והשקפות חז"ל, עוד מוכרע ומוכרח הוא על פי דרכי תורתנו הק' ועל פי חפץ ורצון חכמינו הראשונים חכמי המשנה והגמרא ורבותינו עמודי התורה שקמו אחריהם, ועוד זאת כי פרטים רבים בתהלוכות

כתוצאות הרעיון לפעלו בתחלתו, ימצאו למו ג"כ סמך וסעד בדברי רבותינו ז"ל, אחרי התבונן בהם המתבונן בעל הרעיון וההגיון הישר, ותהי ראשית מלאכתי לקבץ ולאסוף כל מאמר מפורש מדברי אגדות חז"ל שבש"ס בבלי המדברים מענין זה, וגם כל דרש הכולל בתוכו אך איזה מושג מתיחס אל הרעיון של התישבות ישראל בארץ ישראל כדי לעבוד את אדמתה לחיות בה על פי חקי התורה, מראש ציינתי ורשמתי לי רק ראשי דברי המאמר ההוא, על מנת לאסוף אח"כ כעמיר גורנה כל דבריהם ז"ל המפוזרים בכל ספרות חז"ל, מהמדרשים והפסיקות והזוהר וכו', ולא היתה כונתי לחבר מזה רק כעין ילקוט של קובץ מאמרים מועתקים כמו שהם במקומם בלי שום תוספת ביאור עליהם, כי המלאכה הזאת לפי עניות דעתי, אם כי גם היא דורשת זמן, עיון והשקפה מאת בעליה, אשר לפי ערך העבודה הוסיף לו (אל המאסף) גם מלאכתי זאת לוית חן, כי בודאי יגע ועמל הרבה ונדד שינה מעיניו גם בשבילה, אבל בשום אופן לא תוכל לדעתי הקלושה מלאכה זו להביא פרי ישוה לה בזמן הזה, זמן התרחבות הדפוס במדה מרובה שכל ספרי מדרשיהם של חז"ל, אחד לא נעדר, כבר נפשטו ב"ה בין המון אחינו, ובכל בתי התפילה והמדרש המצא ימצאון היושבים לפני ה' מדי שבת בשבתו שקובעים מדרש ולומדים דברי אגדה, ובכל זה לא שמענו ולא ראינו עוד שאחד מהלומדים התמימים יקום ויתעורר, יתפעל ויתלהב בנפשו מעניני ארץ ישראל ושיחל לחשוב מחשבות על דבר הרעיון הנכבד של ישוב ארץ ישראל. אשר מזה אות ומופת נאמן לפנינו, כי הדברים הנעלים והיקרים שבאמרי חז"ל המסולאים בפז ובפנינים כמו שהם במקורם – לצד שדברי אגדה הם אשר אומריהם כללום במלים קצרות מאד – לא על נקלה יעוררו את הרוח בלב האדם להתעשת ולהבין שמועה כדי להשמיע לאזנו מה שהוא מוציא מפיו. כי לולא כן, הנה מי מישראל השלם עם ה' ועם תורתו שיתנגד חלילה לדברי חז"ל, אשר כל הגה וכל אומר שיצא מפייהם, תורה שלמה היא אלינו וקודש קדשים המה לנו ולזרענו עד עולם? והיה אפוא מההכרח שכל איש ישראל כקטן כגדול יאהוב ויחבב את הרעיון הזה, ומדוע אפוא עוד רבים רבים מאחינו מרחוק – ויש אשר גם מנגד לו – יעמוד? אולם, סיבת הדבר פשוטה וידועה היא, והוא מפני כי למוד האגדה ביחס לומדי ומופלגי התורה, כדבר טפל הוא אצלם לעומת העיקר שהוא הפלפול והסברא בדברי הלכה של דת ודין, והעד על זה הוא העד היותר נאמן והידוע לכל, כי בלמוד הגפ"ת בהגיעם בסדר הש"ס למקום של דברי אגדה, אזי יעברו עליהם כעל דבר של מה בכך, ותקטן ערכה של "האגדתא" מאד בעיני הלומדים, אף כי מפי רועה אחד נתנה עם ההלכה, וגם אין זה ממידות שמנו חכמים בתלמידי חכמים, עיין אדר"נ (פכ"ח אות ט) שצריך שיהיה בהם דוקא מדרש והלכה ואגדה כו', וע"ש (סוף פכ"ט), "יש בידו זה וזה ור"ל מדרש והלכה, אזי נקרא גבור ומזויין" ע"כ, וצא דוק ותשכח שהאדם הגדול בתורה היודע לפרק הרים ולשבר סלעים ולטחנן זה בזה בסברא, יתכן ואפשר ולא מן

הנמנעות הוא, שכאשר תשאל אותו בדברי אגדה, לא ימצא את ידיו ואת רגליו בבית המדרש הזה, מפני שלא ניסה מעודו לבלות זמן^ח להסב ולהפנות את שכלו כדי להעמיק מחקרו גם בדברי המדרשים, ולכן אף גם באמור אינש דגמיר וסביר את שיעור המדרש לפני היושבים לפניו, גם הוא לא ישים אל לבו לבאר להם היטב להבינם ולהשמיעם את הלקח הטוב היוצא מנועם צוף דבש אמרותיהם של חז"ל, ולא ישתדל כלל להתאמץ לשנס מתניו להגביר חיילים בלמוד ההוא אף בחלק אחד ממאה ממה שהיה מתחזק ומשתדל לשנן לתלמידיו – באם היה למשל ראש הישיבה – בלמדו שיעור גפ"ת ובעסקו באיזה דבר הלכה, ויען כי כל מקורי המאמרים המדברים מענין הישיבה באה"ק בהתלהבות עצומה הבאה אל האדם אחרי התבוננו בהם, אך בהררי האגדה והמדרש יסודתם, על כן עוממה בקרבנו לגמרי שלהבת גחלת האהבה והחיבה הזאת של חז"ל הארץ מזה הטעם הפשוט הנ"ל (אשר עוד נשוב נדבר בו אי"ה בקונטרס מיוחד), א"כ מה יוכלו להועילנו גם מאספי המאמרים ההם בעצמם כמו שהם במקורם, אם גם יקבצם המלקט ויסדרם בסדר נכון זה אחר זה, אחרי שהוא רק כעין ילקוט מאמרים מועתקים כמו שהם, הנה הוא רק כמו הורקה מכלי אל כלי, אשר לפי קט שכלי רחוק הדבר שיעלשו נפשות רבות אל הרעיון, יען להאיש ההמוני הלא דברי הספר ממנו והלאה, ואם בעד הלומדים, הלא גם מבלעדי ספרי המאספים יוכלו ללמוד את דברי המדרשים וגם העם ישמע אותם, ומה נשתנה להם המאמר ההוא, אם הוא נלמד ממקורו או אם יראוהו מועתק עם עוד מאמרים בקובץ אחד, על כן אין דעתי נוחה ממלאכה זו מלאכת ההעתקה או הורקה לבדה, כי אם היתה עם דעתי לכתוב קונטרס כולל כל המאמרים כסדרם בש"ס ומדרשים, ולקבוע מראש את המאמר או את הדרש ההוא, ואחרי כן להרהיב עוז בנפשי ולהוסיף עליו באור כיד ה' הטובה עלי לדעת לדלות חרוזי פנינים יקרים מאמרי קדשם של חז"ל אף במקום שלפי ההשקפה הראשונה לפי רגילות הלמוד בין הלומדים, כאמור, אינו נראה כלל שיש להוציא מכאן גם איזה דוגמא בנידון זה אבל אחרי ההתבוננות וההשקפה העיונית תמצא במאמר ההוא ג"כ כי עתיר חושבן הוא ורעיון גבוה ועמוק כמוס בו, ולדוגמא הנני נותן בזה לפני הקוראים את המאמר הראשון (בחוברת מיוחדת) להתבונן בו, וכה חשבתי לסדר קונטרס כולל מאמרים באופן הנכחי מבלי שאסתפק בשום מאמר אחר רק בהעתקה לבדה.

אבל יד ה' הויה בי אז והזמן בגד בי וירט הדרך לנגדי, כי נאחותי בסבך (מסחר) עצי יער, ובמשך ערך שלש שנים נטרדתי מביתי וממקומי, וטלטלני ה' טלטלה ביער בכפר בין המון אכרים, ושמה מבלי מצוא מנוח לנפשי הנהלאה מהמון הטרדות והמצוקות

ח ביטוי שפתיים ששמעו אחזני לא אחת בהיותי לומד בישיבה "על דבר האיזה דפים אגדתא שמבלים את חזמן חנים", ודבר ידוע הוא ואינני חס וחלילה כהולך רכיל ומגלה סוד.

מרוע העסק, כפי שגזר השם, ונסוגותי אחר מלמוד, וגם מבלי ספר להגות בו, שבו רעיוני ויצאו כאשר באו, ותעמודנה מחשבותי מלדת מאומה, וילדי עשתונותי לא נכרו ולא נראו בחוץ עד היום הזה; אך גם טלטולי ונדודי ההוא לא לריק היה, כי על ידו קניתי בנפשי קנין רב הערך, קנין מקניני חיי אדם החי על אדמתו וישבע לחם מבלי כל פזור הנפש, קנאתי מאד בחיי ארון בית מגורי, אכר עובד אדמתו, רחוק מחיי המותרות, וחי חיי מנוחה ושלוות השקט במכונו, מבלי דאגות וטרדות המוח, מבלי שנאה וקנאה והתחרות, ותשוקת נפשי גברה בקרבי לחיים פשוטים כאלה ותגבר מיום ליום, תמיד ציירתי לפני את ההבדל הרב והעצום, מה בין חיינו אנחנו יושבי הערים לבין האכר יושב השדה, ועל אחת כמה וכמה אם האיש הישראלי היודע להיות על פי תורתו בטהרה ונקיות (טהרת משפחה ונקיות מאכלו), מה טוב ומה נעים היה שבתו על אדמתו, ומי יתן והיה חלקי עמהם. האהבה והחבה אל ההתישבות בארץ ישראל השתרשה בלבבי כ"כ, עד כי יומם ולילה אך בה הגיתי אך בה שמתי כל מעיני.

אבל הרחים אשר על צוארי ב"ה, הדורשים את הדגן ואת החטה אל שקם לטחון אותם מהר ולעשות קמח, הראוני לדעת כי חפצי עוד ממני והלאה, כי עוד עלי לנסות דבר פה בחו"ל, עוד עלי לדאוג ולחשוב מחשבות של חומר ושל רפש וטיט ולהתהפך בתחבולותי ככל אחי בית ישראל, עוד עלי להיות עבד, לא להאדמה לעסוק בה לחרישה והשקאה וניכוש ועידור כדבריהם ז"ל (סנהדרין נחב), כי אם להרוח, ולפעמים גם למי ששכרן מרובה לפניהם בלא טורח (ברכות נה,א ונדרים טט,ב) כדברי המלך החכם (משלי כז,ז), כי גלגלי ואופני הרחים הסבו בלכתם ויסבוני ויעשוני לחנוני, ויושם חלקי עם יושבי קרנות (רש"י, ברכות כח,ב ובכ"מ), חבתי אמנם לציון ותקותי להיות יושב אדמת ארץ הצבי, לא זזה חלילה ממקומה, ונהפוך הוא כי כל עוד הוספתי לעבוד עבודת הרחים בזעת אפי, וכל עוד נוסף לראות ולשמוע גזרות מתחדשים לבקרים, יותר הוספתי אומץ והגברתי חילים בנפשי להשתוקק אל אדמת ארץ אבותינו, עבודתי בבית והמקרים מבחוץ שתיהן יחד עזרו עלי לחזק בי כ"כ את האהבה והחבה התמה אל הרעיון הקדוש רעיון ישיבת ארץ ישראל, עד כי ציירתי לי בדמיוני שכבר מוסכם הוא הרעיון מכל צד ואין מי מכל אחי בית ישראל שיחוש ויחשוב אחרת – בעת הפנותו מעסקיו – זולתי ברעיון הישוב.

הבורות בנושא ארץ ישראל

לתמהוני והנה לא כמחשבותי כן הוא, והציור הלז אשר ציירתי לי אך ציור של דמיון שוא הוא, החלק היותר גדול מאחינו, לא לבד שהרעיון היקר רעיון הישוב עוד רחוק מאד מכליותיהם, הנם עוד רחוקים אף גם מלהיות בתומכיו ועוזריו, ולקופת הועד שנוסד בחסדי הממשלה ירום הודה לתמיכת עובדי האדמה באה"ק לא יתנו אף אגורה אחת, ורבים עוד אשר ירהבו עוז בנפשם להרחיב פה ולשון ולדבר את אשר

אין להעלות על הכתב, עד כי לא אחת קרה לי להפגש בוכוחי דברים עם מרחיבי פה ולשון אלה, אשר לא יוסרו בדברים של טעם כי אם בשבט פה – בגערת מדון – יקחו מוסר, וגם אז לא מוסר כליות ולב מוסרם, כי אם מוסר כלימתם תכסמו על פנימו, ומה היא הסבה אשר תגיעם לזה? מי המה הנותנים עוז ותעצומות בנפשם של אלו לדבר ככל העולה על רוחם? הוא אשר אמרתי, מפני שהלומדים והמופלגים שבדור להיותם רחוקים מאד מדרך לימוד האגדה והמדרש שאך בעמקי מצפוניהם הוא שימצא לו הרעיון הקדוש הזה את מקורו הנאמן, ולכן רחוק הוא מלבם עד מאד מפני שכל מעינם בכל ימי חייהם, שמו רק בשיטות החמורות בדרך פלפולם של מפרשי הש"ס, ומדברי האגדה שגם בהם כספירים יצהירו דברי רבותינו ז"ל, לא תקח אזנם מאומה, ועל כן הם עומדים בקור רוח ולא תתרגש נפשם כלל מעניני ישוב ארץ ישראל, ויש גם (מספר מועט) אשר שגגת תלמוד זאת עוד עולה זדון, וגם הם יעקימו שפתותיהם אם מעט ואם הרבה, ולומדינו ומופלגינו אלה אחרי שמאז מעולם ועד עולם אי"ה, הם לא לעינים תמיד בכל ענינינו והם שיפקחו תמיד עיני ההמון העור בכל דרכיו ומפעלותיו ויביט עלימו כעל מורי הדרך ומישרי המסלה, על כן מצב הענין מכריח שיעיז פניו גם כל עז פנים ריק מכל חכמה וידיעת התורה יהיה פחות שבפחותים, וכל אויל פושק שפתיים יוציא את רוחו הרע בדברו ולא ילבט כלל בשלחו לשון ויבטא כל מיני בטוים שהנפש היפה תקוץ בם, מפני שכלל גדול הוא שאין הדג מסריח אלא מראשו, מפני שהוא כמו שיש להם על מי שיסמכו.

הנה כי כן אך אלופינו ומאורינו, יודעי התורה ולומדיה, הם הגורמים היסודיים מה שרבים עומדים מרחוק מתמוך בעניני רעיון הישוב ולא יתנו ידם לו, ואם כן אפוא, על החובב ציון האמתי הנאמן, הרוצה בקיומו ויסודו של תוצאות הרעיון – המוסכם והמוכרע מצד התורה והחכמה יחד – לפעלו, להטיף רק אל המורם מעם, ולא להשחית את דבריו ולהשמיעם על אוזן לא שומעת; בדבר הזה אוכל אני הדל בערכי להיות כעד נאמן, ויודעי ומכירי מאנשי סגולתי יעידו בי כמו כן, כי לא אחת הביאו לי יד המקרה בהפגשי בדברים עם אלה אשר השם אלהים חכמה ותחת זה ברכם בעושר, ובשמעי שריקת שפתותיהם העושה שרטת בנפש האיש הנלבב, כמעט נתקו מיתרי לבבי, ועצבי החלשו עד כי יצאתי מגדרי וחטאתי נגד חקי הסבלנות, וגם מצב בריאותי סבל מזה הרבה, לעומת זאת ידעתי על פי הנסיון כי נקל לעשות נפשות להיות בתומכי הרעיון בין אחינו היקרים מבני התורה ומשחריה, כי במקום שתקח דברים אחדים עם הבר אוריין (למדן) ויודע התורה, ודברייך לא ישובו ריקם כי אם הצליחו אל אשר תשלחם ועשו את אשר תחפוץ, יען על אוזן מלים תבחן השמעת את דבריך, והוא גם הוא ישיבך אמרים נכחים, אם יש לו (כי עם היודעים ומכונים למרוד, עליהם אמרו אטו בשופטני עסקינן? ועל אלה יש להמליץ ולאמר בלשון רש"י ז"ל ד"ה אטו (ב"ב קכב,א), שופטני, דמסתלקין מנחלתם בזווי... ואין לנו פה עסק עמהם), שם עליך לערוך מלחמת דברים

כמתלהמים, באם יפול בגורלך להפגש עם אחד ממין הנ"ל. ובפרט כת ידועה שעסוקה בליצנות^ט ומלתא דבדיחותא כל היום, אשר כל הדברים היותר נעלים והיותר נכבדים שתטיף עליהם לא יועילו להם ולא יפעלו על רוחם, מפני שכל דבריך הלא דברי תוכחה הם, בירור דברים (רש"י בראשית כד, מד) שהוא חקירת פשר דבר, אשר על כעין זה אמרו (בראשית רבה נד, ג): "התוכחת מביאה לידי אהבה... תוכחה מביאה לידי שלום...". מפני שע"י הבקורת וחקירת ענין, ע"י שיתבררו ויתלבנו הדברים ותשוונה הדעות, תרב האהבה ויגדל השלום, אבל מה יתן ומה יוסיף כל זה לבעלי הליצנות אשר ע"ז אמרו ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות, ואמרו במדרש רבה (שהש"ר א) על פסוק "שמן תורק שמך": "מה השמן... כך... נכנס ללב דבר של ליצנות יוצא כנגדו דבר של תורה" עכ"ל, כי הלא אם פעמים מאה תברר לו ותוכיח לו בראיות מהימנות כי הצדק אתך, הוא באחת, בהגה אחד גס ומתלוץץ היוצא מפיו, ידיחך בקש ונצחך נצחון הכסיל על החכם (יעוין דברי רבינו בחיי בס' חובת הלבבות (שער היחוד י) בענין המשכיל והכסיל בנוגע אל המושכלות הרוחניים), ועי' בתדב"א (א"ר ו) כי רעה זו היתה בימי מלכי ישראל שהפחות נתן עיניו במי שהוא גדול ממנו, ואמר לו אף על פי שאתה אומר כהלכה ואני אומר שלא כהלכה יעברו דבריך ויתקיימו דברי אפילו כל העולם כולו יחרב עכ"ל וד"ל.

ט במדרש רבה (בראשית פל"ט) ועד"כ (תהלים קי) במזמור נאום ה' לאדני שקאי על אברהם אבינו כידוע מדרז"ל (ונדרים לב, ב) וז"ל המדרש: "לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר, תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו ועון זה דעבודת כוכבים הוא הניגוד היותר גדול להישיבה בארץ ישראל כאשר יבואר אי"ה לפנינו בקונטרס זה, א"ל הקב"ה, לך טל ילדותך, מה טל זה פורח אף ענוותיך פורחים... הדא הוא דכתיב מי יתן לי אבר כיונה ואעופה ואשכנה ובארץ ישראל ע"ש. הנה ארזיך נדוד, נדוד, טלטול אחר טלטול, אלין במדבר סלה, מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטיות של חוצה לארץ בו, א"ר לוי בשעה שהיה אברהם מזהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים (קופצים ועוסקים בליצנות ושמצניות, מפרשים בשם הערוך). אמר הלואי לא יהא חלקי בארץ הזאת, וכיון שהגיע לסולמה של צור (בעלותו לארץ ישראל) ראה אותן עוסקים בניכוש בשנת הניכוש, בעידור בשעת העידור (מפרשים: כאשר בא לארץ ישראל וראה אותם עוסקים בניכוש של עולם, אז) אמר, הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. עכ"ל המדרש. ומי יתן ונכנסו דברי רבותינו אלה באזננו ושמענו וראינו מה הליצנות עושה לנו. וידענו מה אתנו ומה נעשה סביבתנו...

י לאחר גמר כתיבתו של הספר מצא המחבר את הספר "כפתור ופרח", ולאחר העיון מצא בו דברים נפלאים המחזקים ומבררים את דברי הספר הזה. על כן העתיק לסוף ספרו כמה וכמה קטעים מתוך ה"כפתור ופרח". במהדורה זו השתדלנו לשלב כל קטע במקומו כנראה לענ"ד, פעמים בגוף הספר ופעמים כהערה (הערוך):

בהקדמת המחבר לספר כפתור ופרח כתב וז"ל "ולא אתן על לב מי שיבקש תואנה או עבר עליו רוח קנאה, תמה אני אם מזה הדור נמלט אם בפרסום והודעה אם בסתר או בלט" עכ"ל. ומה נדבר עוד מזמננו, אם בדור שחי בו רבינו הרשב"א ז"ל, ורבינו הרא"ש ז"ל שהמחבר היה בן דורם, ועוד קדושים טהורים לב רבים כמו תלמידי בעלי התוספות ומרבתינו בעלי התוס' עצמם גם כן, (עיי"ש בהמשך דברי המביא לבית הדפוס מאמר זכרון שם, ברלין תר"א), אם אז כבר נמצאו מתעקשים ומנגדים "בפרסום והודעה ובסתר ובלט" נגד הרעיון הקדוש והנשגב הזה דישבת ארץ ישראל, ונגד מי שמחבר וכותב דבר

מקרים כאלה פגשו אותי הדל בערכי, על דרכי דרך חבת הקודש ויהיו לי למפגע עז של תוגה ומורת רוח תמיד, ולפעמים הסבו לי גם כעס ומכאובים, רוח כהה ודאבון נפש, עד כי מרוב ענין וטורח רוב עמל בלי להועיל, היתה בי אהבתי וקנאתי לאמת, כאש בוערת עצורה בקרבי מאשר לא אוכל להראות לאחי אלה במו פי, כמה שגו ברואה במחילת כבודם, לכן אמרתי אשים אל הלומדים פני, ואקח עטי בידי וירוח לי, כי אם לא הצלחתי – לכבוש לי חברים מקשיבים לקולי בין אנשי חברתי – באמרי פי, אקיים מה שאמרו חכמים (אבות א,ו) וקנה לך חבר – על פי מה שביארו הקדמונים (מובא בס' מגדל עוז להגאון מהריעב"ץ ז"ל, עליית הכתיבה אות י) דמלת "וקנה" לשון קולמוס כמו (פסחים ק"ח,ב) דהיינו שהעט יהיה לו לאדם לחבר, והנוצה לרע, כי ע"י מה שיכתוב בספר על הגליון, ירכוש לו חברים מבינים ומקשיבים יותר מאשר יטיף לרוח, וכאשר בזמן האחרון רוח לי ב"ה מעט (במצב מסחרי) החליתי לגזול^{יא} מעתותי המנויות לי ורגעי

בוה הענין, יהיה המחבר גם גדול שבגדולים כמו זה המחבר בעל ספר כפתור ופרח, מה ידבר עוד האזוב אשר בקיר, זבוב קצוץ כנפים כמוני שאני איש פשוט ממש, ויודע אני כי לצלע הבקורת הזעומה אני נכון, לא אחד יהתל בי, לא אחד יתלוצץ ממני, עלי ועל דברי, אף על פי כן לא יניעני כל זה מעבודתי, אחרי אשר מצאתי ב"ה עזר וסעד לי מדברי רבותינו הקדמונים, ובכן תקותי תאמצני כי אולי ימצאון גם כאלה שיאמרו לפעלי יישר.

בפרק האחד עשר, בדברו בפרטות מארץ ישראל, מגבולי השבטים ועיירותיה, יאמר בזה הלשון "וזה לתועלת שנדע מדי עברנו עליהם, כאן נעשה נס ופלא ונודה לאל עליהם... וזה החיפוש חביב אצלי יותר מחיפוש מקומות הכוכבים ברקיע, ואף על פי שהענין היום דומה לו, שהכל יודעין שיש ברקיע י"ב מזלות וכו'... והגלגל סובב סובב, ואתם הכוכבים עוברים עלינו תמיד, ומעטים הם המכירים אותם, כן גם העיירות ידועות בארץ ישראל, ובני אדם עוברים ושבים, עולים ויורדים, ולא ידעו דבר מזה, על כן באתי לספר לאחי ועמי, מה שמצאתי בזה המבוקש. ואין זה מיתרון השגתי על השגת מי שאינו מדבר בזה, אלא מיתרון חקירתי על חקירתו, ותנועתו על תנועתו, הן הייתי עשרים ושתים שנים (בתו"ט מובא זה ונדפס שנתיים, ובאמת הנה חפש המחבר כ"ב שנה כמפורש בדבריו שחקר ודרש הרבה על כל גבולי ארץ ישראל). בגליל דורש ודוקר, ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים, לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ברוך העוזר" עכ"ל. והמעטים לנו הדברים הנשגבים הרמים האלה, כי החקירה בדעת טיב הארץ הקדושה, צריכה להיות חביבה עלינו יותר מחיפוש מסלת משטר הכוכבים בין בעלי התכונה, אשר כידוע נותנת החכמה הזאת תשוקה עזה ולב בוער בנפש העוסקים בה, לחפוש ולגלות מצפונות תמיד (עיינן נא קורא נעים בפנים הספר ותתענג מאד), ומה איום מוסרו הטוב הצפון באמרותיו אלה הטהורות הפולח כליות ולב, כי הננו ביחס ידיעתנו את הארץ הזאת ביחס הידיעה שיש לנו במהלך הכוכבים כו', ולא לבד יושבי חו"ל כי אם גם היושבים בארץ ישראל, ידיעתם אותה היא כידעת הכוכבים העוברים על ראשנו, אוי לאותה בושה! וכי גם בימי חיי המחבר הקדמון הזה, נכבד היה מי שלקח דברים בענין זה וכיוצא מן הכלל, עד שהיה עליו להתנצל, כי לא מאשר יחשוב שהשגתו יתירה על זולתו, לקח לו את המקצוע הזה לעבוד בו, כי אם מיתרון חקירתו ותנועתו (פי' התעוררותו ורגשותו) ביתרון הכשר על משנהו, מזה הננו רואים כי אין כל חדש תחת השמש, ועולם כמנהגו נוהג תמיד, וכי כבר בימי הרא"ש והרשב"א ז"ל, הנה יצא המחבר הזה בלב סוער (בכלל מרחפת רוח סערה ונפש מרה בין פרקי הספר הזה) על קרירות הרוח, וריחוק הלבבות, עם העדר מעשה כל דהו בין הלומדים התורניים בנוגע לתכלית ישיבת הארץ הקדושה, ומה נדרוש עוד מדורנו דור יתום זה?

יא על פי מה ששמעתי בשם הגר"א ז"ל על מאמרם ז"ל (שבת לא עא) קבעת עתים לתורה, שהוא מלשון וקבעו את קוביעהם נפש (משלי כב, כג).

הספורים לי ולחוק בחרט אנוש את אשר הרו והגו רעיוני זה כמה שנים על הרבה ממאמרי חז"ל, ממה שיש בהם מושגים נעלים בענין התישבותם של ישראל בארץ ישראל דבכל העתים ובכל הזמנים.

מצות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה

אך בהעריכי את המאמרים על הסדר והנה פגשתי על דרכי מעצור נכבד וענין גדול מאד נעלה לענות בו, והוא כי לרגל מלאכתי מלאכת ה' זאת, כמובן דרשה הכרחיות הענין להזכיר באיזה מאמר את דברי רבנו הרמב"ן זצ"ל במנין המצות שלו במה שמנה מצות ישיבת ארץ ישראל למצוה דתרי"ג מצות, ובאשר בין המעקמים שפתיים המרחיבים פה ולשון הקרה ה' לפני גם כאלה אשר ידיעת התורה לא זרה להם, והם מן המתעקשים המשתדלים להוכיח את צדקת דרך עקשותם שתהיה מתאמתת עם דרך תורתן של רבותינו ז"ל, ואם הם מוצאים עוד סמך לדבריהם ממה שנמצא כתוב מפורש בספר בדעתם וסברתם הבלתי מיוסדה על אדני ההגיון, הלא אז מי יזיבמו? כה קרה לי כי אברך אחד בר אוריין (למדן) הראה באצבעו לפני קהל מנצחים על דברי התוספות הנודעים לכל (כתובות ק"ב ד"ה הוא) דעכשיו בזמן הזה אין מצוה כלל לדור בארץ ישראל, וא"כ נפלו פעם אחת פתאום כל הבנינים הגדולים והמגדלים הרמים אשר בנינו ואשר נבנה, ואני בעניוטי לא אכחד כי עד שהביאני המקרה הפעם, לא זכיתי עוד עד עתה לראות את דברי הרמב"ן במקורם בספר המצוות (כ"א מועתקים בקצור במקום אחר), ואחרי כי הלמוני כבהולם פעם ומחצו את ראשי בנידון עיקר המצוה בזמן הזה בעל כרחי תרתי לראות את דברי רבנו זה במקורם, ומה נשתוממתי ונבהלתי מראות כי אחרי דבריו המסולאים בפז וחרוזים בפנינים, יבוא אחרי גאון גדול לסתור את כל דבריו, הוא הגאון מהר"י לייאון זצ"ל בעל מגילת אסתר שמחזיק ג"כ בדעה זו דעכשיו אין עוד שום שיור ממצוה זו, וכה יאמר בספרו הנ"ל "שמצוה זו לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו, ומאז עד שיבוא משיח צדקנו אינה מצוה כלל" זהו תמצית דבריו, ולאשר כאמור, אך אל הלומדים התמימים יראי ה' פני מועדות, והנה – הא תינח אם עיקר המצוה – בישיבת ארץ ישראל – מצוה היא בזמן הזה, אזי חובה קדושה עלינו לפחת רוח חיים בלב אחינו, ע"י שבכל הגה ובכל אומר שיצא מפי חכמינו ז"ל בקיצור נמרץ ושצפון ומכוסה בהררי רעיוני ומושגי הדרש מענין זה בהם, נתאמץ לפתחם ולהרחיבם, לפרש ולשטוח פרחי החמד העולים מבין טורי דבריהם הק' כדי לבוא אל מטרתנו לעורר לבות אחינו הלומדים ויודעי התורה באורח הפלפול, שיתקרבו אך המה אל הענין הגדול הזה, ויהיו בתומכי הרעיון הנשגב אך הם, אז אחריהם כל אדם ימשוך וכולם יושיטו יד ימינם, וישקלו שקליהם ביד נדיבה לקופת תמיכת הישוב; אבל אם נניח שהוא כדברי האומרים לא כן, א"כ מה כל החרדה הזאת? דהנה באופן הזה הלא לא

יתכן להיות במחבבי הרעיון, רק למי שמתעורר עליו גם מצד חוג מבטו והשקפתו החודרת – על פי ידיעתו הפנימית – על פני מצב עמנו החסר תקון לאומי בחייו החמרים. אבל מה נעשה להרוב מאחינו היקרים, מאלה היושבים בשבת תחכמוני באהלי חכמת התורה לבדה, ורק את המוכרע על פי משפטיה וחקיה על פי דעת חכמינו ז"ל, אך אותם ישמרו לעשות, והצדק אתם והאמת נר לרגלם בדבר הזה, כי אך שיור התורה הזאת היא לנו לקו ולמשקולת בכל ימי נדודנו הרב ומה לנו בחיינו זולתה? ואחרי שיש מי שאומר שאין ישיבת ארץ ישראל מצוה בזמן הזה, והוא בתרא והלכה (לכאורה) כמותו, א"כ האיך נוכל לדרוש מהם, בחזקה שיסכימו דוקא אלינו, ועוד זאת שיתעוררו עוד בהתפעלות יתירה ועצומה וילחיבו את לבותם כמונו לתמוך במחזיקים ביסוד רעיון הישוב?

כל אלה העירו בקרבי רוח חדשה, כי התבוננתי על מעשי ואמרתי אל לבי, עד שאני עסוק ברעיוני קודש אלה, על דבר התישבות ישראל בארץ ישראל, מוטב שאעמיק חקור בדברי המפליגים בנידון עיקר המצוה בזמן הזה, ואחרי אשר כבר סדרתי י"ז מאמרי חז"ל אגדיים עם באורים מוכיחים המפיעים אור יקרות על דרכי הליכות עניני הישוב בזמן הזה, (אשר בהאסף כל המאמרים אל מקום אחד היה עולה מזה קונטרס או ספר גדול הכמות ממה שכבר נמלאו עשתונותי זה שנים כבירות), חדלתי ממלאכתי זו לגמרי עד שזכני ה' להוכיח צדקת דברי רבנו הרמב"ן, או אז אשוב אי"ה לגמור את אשר החילתי, והיתה אז מעשה המצוה שלם.

שבתי וראיתי במה כחו של הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל גדול לדחות את דברי הרמב"ן אשר לכאורה בפי המוחזק ונחקק במוח ולב כל איש ישראל בחינת ארץ ישראל אחת היא בכל הזמנים, כמה שאמרו רז"ל במ"ר (ויקרא ב.ב.) "בכל מקום שנאמר "לי" אינו זו לעולם ופי' לא תשונה קדושת הענין ההוא לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ומחשב שם המדרש כהנים, ולוים, וישראל, ובכורות, וארץ ישראל וכו', דבכולם כתיב לשון לי, ומסיים המדרש וחוזר עוד הפעם הא בכל מקום שנאמר "לי" אינו זו לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ובתנחומא בהוצאת באבער (תצוה ט) "לעולם ולעולמי עולמים", והרי מפורש שמעמד ומצב בחינת ארץ ישראל היא כמו ערכן של כהנים ולוים וישראל וכו', וכמו שאין בכל אלו שום נפקא מינא במעלתן באיזה זמן שיהיה הרי כן בנידון ארץ ישראל גם כן כך, ועין אדר"נ (סוף פ"ד) דקא חשיב התנא התם את ארץ ישראל בין העשרה דברים שנקראו חיים: הקב"ה, תורה, ישראל, צדיקים, גן עדן, וירושלים כו', והיינו שכמו שאלה הם נצחיים שהרי מייחסם אל השם ב"ה כביכול, כן היא ארץ ישראל, וזהו פי' "חיים" כי החיים מורים על הנצחיות, כי כל הוה נפסד מפני שיתיחס אליו המות, על כן אינו בגדר החיים האמתיים, כמש"א בירושלמי ברכות (פ"א ה"ה) "וה' אלהים אמת, מהו אמת? אמר ר' אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם", והרי שהחיים מורים עליו אמתיות הנצחיות, והנה כמו שכל המנויים כאן הם בכל סעיפי מושגיהם קיימים

ונצחיים לעולם, הלא כן היא ארץ ישראל בכל מצותיה השייכים לה בלי כל תמורה וחלוף לעולם, ובתנחומא (בהעלותך יא) ומדרש רבה (שם טו,יג) איתא בזה הלשון "י"ג דברים שהם כתובים לשמו של הקב"ה, ומפורש שם תחלה לענין צדיקים וזקנים שאין קדושתם מתחללת לעולם ואינה נופלת לעולם" וקא חשיב שם ארץ ישראל בהדייהו, ואמרו עוד בירושלמי שביעית (פ"ד ה"ו) על פסוק (ויקרא כה,יב) "כי יובל היא קדש תהיה לכם..." – "מה היא קודש אף תבואתה קודש..." , ודברי הירושלמי שם לא יסובו על איזה מזמנים הקודמים כי אם בדבר שבהוה משתעי שם, דכן מייתי אחרי זה ספורים מכמה אמוראים שחבבו כל כך את ארץ ישראל (מקדושתה) עד אין קץ, והולך ומספר דר"י בן חנינא מנשק לכיפתא דעכו ואמר עד כה היא ארעא דישראל, ר' זירא עבר ירדנא במנוי (פי' לבוש בבגדיו כדי למהר ביאתו לארץ ישראל) חייא בר בא מתעגל בהדא אליסור דטבריא (מתעגל עצמו על הארץ במחוז אחד ממחוזי טבריא מפני חבוב קדושת הארץ), ר"ח רבה מתקל כיפי (שקל האבנים לידע אם הוא כבר בא לתוך ארץ ישראל כי אבניה יותר כבדים הן), רבי חנינא מתקל גושייא (פי' עשה ברגבי האדמה כמו"כ) לקיים מה שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" ע"כ. הרי מבואר לנו שלא נשתנה ערך מעלת קדושת הארץ מכל וכל גם בזמן הזה², ובכל זאת יאמר הגאון (בעל מגלת אסתר) לחלק חלוק רב; אי לזאת נתתי אל לבי לחקור לדעת על מה אדני דבריו הטבעו, ולבחון בכחי הדל לרדת לעומקה של הלכה זו, אולי יזכני ה' ואחרי יגיעה ועבודה רבה אוכל להוכיח עם מי הצדק.

והנה אחרי אשר רבות עמלתי לפי קט שכלי ומך ערכי, מצאתי אחר העיון שגם הוא (הגאון ז"ל) תמך יתדותיו רק על דברי התוס' (כתובות ק"ב) הנ"ל, ובעיקרן של דברים בכל מה שיתנגד אל הרמב"ן ז"ל יש לבקר אחרי דבריו הרבה, על כן אמרתי יעבור עלי מה ואתור לדרוש ולחקור אחרי דברי התנצלותו, ושנסתי את מתני הכחושים בתורה, ואזרתי כגבר חלצי הדלים והרזים בחכמה, ובהשם ברוך הוא שמתי מבטחי, וזכות המצוה היקרה והחביבה עלינו מצות ישיבת ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצות האמורות בתורה (כאשר יבואר בפנים) מסייעתי, ואודה לה' חסדו כי הגדיל עלי האיש הפשוט לזכות לצעוד צעדים אחדים בהיכלי מלכי רבנו, ולגשת אל השולחן הטהור לפני ה' לטעום ממטעמיו ולאכול מפרי מגדיו, בקרתי את דברי הגאון מהר"י ליאון ז"ל ומצאתים שבמקום דברי רבנו הרמב"ן ז"ל – במצוה זו – אינם משנה, כאשר עיני הקורא הנבון תחזינה אי"ה.

יב מכל המובא בזה סתירה גלויה למה שכתב המהרש"א ז"ל בחלק א' דנידה (עי' ע"ב ובחדושי נרשם ס"ט ע"ב) בנידון ריב"ח עם אנשי אלכסנדריא, בד"ה וששאלו, שנראה שם מדבריו שהוא ז"ל סובר דעכשו אין קדושה בצינן עי"ש. ומנא ליה הא? ובקונטרס "ישראל וארץ ישראל" אשר אקוה אי"ה להוציא לאור יתבאר זה הענין במקומו, ועיון במ"כ ובעץ יוסף בדברי המדרש דויקרא רבה הנ"ל.

אופן עריכת הספר

העתקתי מסה"מ להרמב"ם ז"ל את דברי הרמב"ן ודברי הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל, והצגתי כמו שהם קבועים שם בסה"מ מערכה מול מערכה למען ירוץ הקורא בהם, וחלקתי את דברי בקרתי הנאמנה בארבעה עשר חלקים כפי התשובות שעלו בדעתי הקלושה, המיוסדות בעיקרן על פי היסוד המוצק שהניח רבינו הרמב"ם ז"ל תחת הבירה הגדולה שבנה, שהם י"ד שרשי המצות, ועל פי רוב דבריו בקודש בתוך ספר הי"ד שלו, ולזאת שמתי בפנים הדברים של הגאון בעל מגילת אסתר, י"ד ציונים כדי להראות על המקום ששם נגעה הבקורת אליו.

ובאשר שכל הנידון באיזה ענין הנוגע אל דרך מנין התרי"ג לפי סדרן של כל רבותינו מוני המצות, הכל טובב הולך על פי ההקדמה הכללית שהציב הרמב"ם ז"ל ליסוד מוסד שעל פיהו תמנינה כל המצות כולן, שהם י"ד השרשים שחקק רבינו זה בראש ס' המצות שלו, שכל שורש כולל כלל אחד, שבעל כרחך צריך שיהיו כל התרי"ג סובלים את כל הי"ד כללים שבהשרשים הללו ומתאימים עמהם, ואם מצוה אחת מן המצות לא תסבול איזה כלל אחד מי"ד הכללים ואינה מתאימה עמו, אזי לא תבוא במנין, וזהו הכלל שכשאחד מרבותינו מסלק מצוה פלונית מן המנין, ומכניס במקומה מצוה אחרת, הוא לצד שהמצוה תהיא המסולקת, היא לדעתו אינה מתאמתת עם כלל פלוני שבשורש פלוני מי"ד השרשים, ולעומתה מצוה פלונית מתאימה יותר לכן מכניס זו ומוציא זו, ואם כן יובן שאחרי שרבנו הרמב"ן מחשב מצות ישיבת ארץ ישראל למצוה דתרי"ג, והגאון ר"י ליאון סותר את דבריו, בהכרח שיהיה טעמו של הרמב"ן מפני שהיא (ארץ ישראל) מסכמת עם כל הי"ד שרשים, וטעמו של הגאון ז"ל הוא דלא כן הוא, וממילא בהכרח הוא שמצא איזה שורש מן הי"ד הנ"ל שהמצוה הזאת אינה לפי הכלל שבו (לפי דעתו) ועל כן מסלקה מן המנין, כי טעמים אחרים לסלוקן וסדורן של מנין המצות, לא שמו לפנינו רבותינו מוני המצות זולת אותן הי"ד שרשים הקבועים בסה"מ להרמב"ם י, וע"כ תורת הענין הזה ומשפטו מכריח למצוא דוקא שורש ידוע מי"ד השרשים, אשר יהיה באפשר לאמר עליו שמצות ישיבת ארץ ישראל אינה לפי הכלל שבו, ואזי תצדק אותה הדעה שתסלקה מן המנין, וזהו טעמו של הגאון בעל מגילת אסתר (כמו שיבואר בפנים), ועל זה אני דן במעוט שכלי ובקוצר הבנתי בצאתי בבקורת בקונטרס זה, והוא כי לעניות דעתי בשום אופן אין להכיל במצוה זו את הטעם שנתן הגאון לדבריו, ולתכלית זאת ימצא הקורא מעתקים בכאן י"ד שרשי המצות להרמב"ם ז"ל, שהם הם האושיות והחוקים

יג עיין בספר "מוני המצוות" מאת ר' איתי אליצור, העתיד לצאת בע"ה בקרוב בהוצאת המכון התורני אור עציון. הספר דן בסוגיה זו באריכות, וחושף מערכות כללים נוספות שהנחו את מוני המצוות השונים (העורך).

הקבועים ליסוד מספרי למנין התרי"ג מצות כולן, ולא יצטרך לחפש אחריהם בספר המצות (באם לא היו מבוררים לו עד עתה).

ותקותי לה' ב"ה כי כל קורא נבון שיחפוץ לשום לבו אליהם, ובפרט אם עוד יקחהו לבו לעבור על פני כולן במקורן בסה"מ ויעיין שם בדברי שלשתם, ברבנו, ובדברי הרמב"ן, והגאון בעל מגילת אסתר ז"ל, ובכלל ברוב המצות באלה שיש בהן השגות הרמב"ן, שהם הם (י"ד השרשים ופרטי המצות) ההקדמה הכללית לכל יסוד דברי רבנו בחבורו הגדול ספר הי"ד, הקורא שהוא ימצא אי"ה דברי חפץ בדברי, ומרגוע לנפשו בי"ד המענות הבאים בקונטרס זה, ומקורא נכבד ומעיין כזה אקוה אי"ה להפיק רצון והסכם לכל י"ד מענותי אלה שהרהבתי עזו בנפשי לבוא אחרי דברי גאון קדמון ולבקר את דבריו.

וקראתי את שם הקונטרס בשמו העצמי הפשוט קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל (מימות משה רבינו ע"ה עד ביאת משיח צדקנו אי"ה), דהיינו להראות ולהוכיח דלא כדברי הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל שאומר, שאינה מצוה עוד מאז עד ביאת המשיח, ואין לבי הולך אל השמות המלאכותיים אשר רוב המחברים קוראים את ספריהם; ואף בשמות אשר מקורן בכתבי הקודש ועתה אינם עוד קנין העם, כי אם שם אחד קורא להענין שהוא על פי רגילותנו בספרי חז"ל, כי מחובת הפעולה הרצויה לקרוא בשם עצם נושא הענין הנרצה, על כן גם בשמות עלינו לדקדק שלא לכופ את ההר כגיגית על אחינו שיצטרכו לשום לב גם אל שם הספר להתבונן בו אל מה ירמוז, כי אם שם פשוט וקל שכל העם מקצהו יכירו על פי קניניו הרוחנים.

כן קראתי לי"ד חלקי הבקורת בשם מענות, יען השם "מענה" הונח על התשובה המתקבלת על הלב ומורה על סבוב פעולת ההסכמה וההודאה והפקת הרצון מן הזולת (כמבואר בספרי אוה"ש), והוא על דרך דוגמא מה שכתב הט"ז בהקדמתו לי"ד ולענין מקום שיש קושיא להלכה למעשה נגד איזה אחרון וז"ל, ודאי כבוד הרב נמחל בזה, ואיהו גופא ניחא ליה בכך וכו' ובלי ספק דניחא ליה לההוא צדיק שיפורסם הדבר עכ"ל, וכמו"כ בטוחני בה' ב"ה שגם הצדיק הזה הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל בלי ספק יהא ניחא ליה שיפורסם הדבר, שהוא גם כן כעין הלכה למעשה, כי יש נפקא מינה גדולה גם לדינא, כמו לענין כפיית איש ואשה ועבד את רבו בעלייה לארץ ישראל בזמן הזה, דאם נאמר שאין מצוה עכשיו אזי בטל זה הדין לגמרי, וכן לענין אמירה לנכרי בקנית נחלאות בארץ ישראל (כמה שיבואר כל זה בפנים), וזכות רבנו הרמב"ן תקום לי ולזרעי שאזכה אי"ה לעלות לארץ ישראל ולקבוע בה דירתי, ולמצוא בה את מחיתי מיגיעי על אדמתה, והיה שכרי בזה, ובשביל דמתריצנא האי מתניתא כוותיה דרבנו הרמב"ן תעמוד נא לי זכותו גם בבא בב"מ (סב,ב).

”אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו” (עירובין נד, א)

אחרי העתיקי את דבריהם של הרמב”ן ז”ל ודברי התנצלותו של הגאון בעל מגילת אסתר ז”ל במצוה זו, שהשיג על הרמב”ן כדי לחוש לכבודו של הרמב”ם ז”ל, אנסה נא בעזר השי”ת את כחי הדל בתורה ותושיה, לענות את חלקי בארבעה עשר המענות הבאים, בבקורת צודקת ונאמנה, וביראת הכבוד כדרוש לבא לבקר דברי גאון קדמון כמוהו, ואומר:

מענה א

שייכות מצות ישיבת ארץ ישראל בכל הדורות לפי הרמב”ם

תוקפן ונצחיותן של המצוות שלא נמנו

תחלת דבריו של הגאון ז”ל הם ”מה שלא מנאה הרב הוא לפי... שאין מצוה זו נוהגת לדורות” עכ”ל. רצונו בזה להתנצל בעד מנינו של הרמב”ם ז”ל, לאמר שהצדק אתו במה שסילק למצוה זו דישיבת ארץ ישראל מן המנין, מטעם שאינה נוהגת כו’, והיינו שעל הרב בעל מגילת אסתר בכל מקום שהוא משיג על דברי הרמב”ן ז”ל, למצוא איזה שורש מי”ד השרשים שאותם שם הרמב”ם ז”ל לחקים קבועים למנות על פיהם כל המצוות שתוכלנה לבוא במנין תרי”ג, ואם אחת מהם אינה מתאמת עם איזה מן הכללים שבי”ד השרשים אזי לא תבוא המצוה ההיא במנין, וע”כ מצא (בעל מגילת אסתר) גם כאן שורש אחד שלפיהו אין למנות למצוה זו במנין תרי”ג, ואיזה שורש הוא מי”ד השורשים? הוא השורש השלישי ”שאיין ראוי למנות מצוה שאין נוהגת לדורות” והראנו אפוא כונתו דלפי דעתו לא מנה הרמב”ם למצות ישיבת ארץ ישראל בתוך התרי”ג מצוות מפני שלא תוכל עמוד בפני הכלל שבשורש השלישי הזה.

והנה אם נעיין היטב בכל י”ד השורשים בספר המצוות, נמצא דכל השורשים לא יוציאו שום מצוה – אף הבלתי נמנות במנין – מגדר חובת קיומה גם בזמן הזה, חוץ מזה השורש השלישי, דהיינו שעל פי יתר השרשים אף על פי שנמצא באיזה מצוה איזה סוג שאינו מסוגי הכללים הקבועים בהם, ושעל כן לא תוכל לבוא במנין, בכ”ז לא תתבטל בשביל כך המצוה ההיא מחובת קיומה לדורי דורות. כמו בשורש א’ ”שאיין למנות המצוות שהם מדרבנן”, ואמר רבינו (הרמב”ם) ז”ל, ”כל מה שצונו חכמים לעשותו וכל מה שהוזהרנו ממנו כבר צווה משה רבינו ע”ה בסיני... ואם נמנה כל

עשה דרבנן וכל ל"ת דרבנן יהיה זה עולה לאלפים רבים" עכ"ל, ופי' דבריו בקצור נמרץ הוא, שכל מצוה שאינה מפורשת בתורה וקיומה נשמע מכלל לאו דלא תסור כו' (שבת כג,א) כידוע ללומדי תורה^{כב}, וא"כ היא נגד זה השורש, על כרחנו לא תמנה במנין דתרי"ג, אבל החיוב עלינו לקיימה הוא במשקל אחד כמו לוא היתה יכולה להיות מן המנין, דהרי אנו רואים שיש כמה וכמה עשה ול"ת דרבנן שכבר צווה עליהם משה בסיני והם מצות קבועות חיוביות ואינן יכולות להיות מן המנין מפני שהם מצות דרבנן.

וכן בשורש ב' "שלא למנות את הנלמד באחת מי"ג מדות התורה נדרשת בהם" יאמר ג"כ רבינו ז"ל (בקיזור מדבריו) וז"ל: "רוב דיני התורה יוצאו בי"ג מדות... והנסמכים במחשבה זו ור"ל יש מן הגאונים שקדמו להרמב"ם ז"ל שנטו בדעתם למנות במנין תרי"ג את הנלמד בי"ג מידות] ומנו בכלל המצות בקור חולים, וניחום אבלים... ואלו מנה מה שהוא יותר מבואר מזה, ויחשוב מה שהוא יותר ראוי למנות... היה עולה מנין המצות לאלפים רבים; ואולי תחשוב שאני בורח מלמנותן להיותן בלתי אמתיות... אין זו הסבה... ואפילו היה המוציא [את המצוה] משה רבינו ע"ה בעצמו אין ראוי למנותם" עכ"ל (בנוגע לענייננו). והיינו ג"כ שלא נאמר שמצוה שלא מנאה אותה הרמב"ם מפני שלא תסבול את הכלל שבשורש זה, בטלה מעיקרה. חס וחלילה! לא! כי אם שאינה מן המנין דתרי"ג, אבל חובת קיומה אחד הוא, דכן שפתיו ברור מללו "ואל תחשוב שאני בורח..." פי' אל תשגה לחשוב ממה שאני חדל מלמנותם משום שאינן מצות, יעוין בדבריו.

וכן בשורש הרביעי, "שלא למנות צווים הכוללים כל התורה כולה" כה יאמר רבינו ז"ל "הנה יבואו בתורה צווין... יכללו המצות כולם כאלו יאמר עשה כל מה שצויתך לעשות... ואין פנים למנות הציווי הזה מצות בפני עצמה..." עכ"ל. ועיין היטב בשורש זה וביתר כל השרשים אשר לפיהם יצא לנו שרבינו ז"ל הבדיל גם בין מצוות מפורשות בתורה ואף על פי שחובת קיומן נצחי, בכל זאת אחרי שאין בם מן הכללים שהוא ז"ל שם אותם ליסוד מוסד שהם יהיו לקו ולמשקולת למלאות על פיהם את המספר דתרי"ג – על כן הסיר אותם מן המנין, הגם שהחובה עלינו אחת היא.

כי כן, יש ויש הרבה מצות התורה שרבותינו מוני המצות סלקו כל אחד ממנין זולתו, והמצות ההן אך סולקו מן המנין דתרי"ג אבל נשאר בתוקף חובת קיומן גם לפי דעת המסלק, במדה אחת עם אותן המדות שהן מן המנין גם לפי דעתו. כמו מ"ע א' לרמב"ן ז"ל "לאכול מעשר שני ובכורות בירושלים שנאמר ואכלת לפני ה' אלוקיך..." שהרמב"ם לא חשבה במנין, הכי אינה מצוה מחוייבת גם לפי דעתו? הרי בפירושו

כב יעוין ברכות כ ע"ב ושבת כה ע"א וע"ב, ושם ע"א בתוס' דה כך, וידוע הוא הענין הזה בכמה מקומות.

כתב מצוה זו (ריש פ"ב דהל' מע"ש) מזה הפסוק עצמו ד"ואכלת...", וכן מ"ע דרמב"ן מצוה ב' "לאכול תרומה טהורה דוקא" לא מנאה הרמב"ם, והדין – דין הוא וז"ל רבינו (הל' תרומות פ"ז ה"ג) "כהן טהור שאכל תרומה טמאה אינו לוקה מפני שהוא בעשה" עכ"ל, ועי"ש בכסף משנה ובמשנה למלך שהבינו בלשון רבינו "שהוא בעשה" שהוא מצות עשה, ולא כדברי בעל מגילת אסתר שפי' כעין העובר על עשה, וכן בכל יתר המ"ע והל"ת כולן שמונאן הרמב"ן ז"ל ובמנינו של הרמב"ם ז"ל אינמו, לכי נדייק בס' המצות ובכל מצוה במקומה בספרו הגדול (משנה תורה) של רבינו ז"ל, נמצא שהדין לא נשתנה מחובת קיומו הנצחי, ויש אשר הוציאם גם רבינו שם מלשון מ"ע או מצות ל"ת, כמו לדוגמא מ"ע י' לרמב"ן "להקריב קורבן מג' מיני בהמה דוקא שנאמר מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן כו'", שלא מנאה הרמב"ם לעשה במנין תרי"ג מצות, ובפירוש אומר בספרו היד החזקה (הל' איסורי מזבח פ"ה ה"ו) וז"ל: "המקריב אברי חיה טהורה עובר בעשה... ומנין שהוא בעשה שנאמר מן הבהמה..." עכ"ל. הרי שכל מנינו של הרמב"ן מקיים ומאושר גם על פי דעת הרמב"ם ז"ל, ומה שלא מנאם במנין הוא מטעם שלא מצאם מתאימים עם כל י"ד השרשים, אם כמש"כ שם הגאון במקומם (ועיין במגילת אסתר) או מטעמים ונמוקים אחרים שהיו עמו בנוגע לשארי השרשים, אבל איך שהוא המצות אינן זוות ממקומן. וכן באלה העשין והל"ת שסלקם הרמב"ן ממנין הרמב"ם, לא שלדעתו דרמב"ן בטל הציווי מאותן המצוות לגמרי, יבטלו מחובת מצוה עוד. לא, אלא באופן הנ"ל פי' שרק מסולקות הנה ממנין תרי"ג לפי שאינן מתאימות עם איזה כלל מן הכללים שנחקקו למלאות על פיהם את המספר תרי"ג לפי"ד הרמב"ן, אבל בחובתם הם עומדים וקיימים לעד ולעולמי עולמים. כמש"כ בעל ס' מצות השם בהקדמתו וז"ל "ורמב"ן משיג, ר"ל בזה המקום משיג הרמב"ן על המנין, אבל אין כונת ההשגה להשיג על פסק ההלכה" עכ"ל. כי הנה עיקרן של י"ד השורשים שרבינו חקקם ליסודים חיוביים שכל המצוות המובאות במנין יתאימו עם כלם דוקא, זהו מוסכם גם כן לפי דברי כל יתר רבותינו מוני המצות והם הם טעמיהם גם כן, כמו לדוגמא בשורש א' יש השגת הרמב"ן בענין מצות דרבנן. ועיין במ"ע ה' שמשיג בה מפני שאינה לפי השורש הראשון, ולכאורה הלא השיג בעצם השורש? אלא דהשגתו בהשורש אינה על הכלל שבו, כי אם חולק על הרמב"ם בסברא מה הוא נקרא דרבנן, וכן בכולם. וזה הכלל ניקוט בדינו בכל החלוקים שיש בין מוני המצות הן אלה שסלקו ממנין הרמב"ם הבאים אחריו, והן אלה המצות שסלק רבינו מן המנין מאותם שקדמוהו הכל בדרך הנ"ל^כ, ולא לבד בחילוק דברים שיש בין רבותינו מוני המצוות בין דעותיהם הם מצינו כן, אלא אפילו בדברי רבינו עצמם, יש

כג ואולם, יש להעיר שמתוך עיין במוני המצוות השונים נראה בעליל שבמקומות אחדים הם לא הסכימו לשורשי של הרמב"ם. ועיין בספר "מוני המצוות" מאת ר' איתי אליצור, העתיד לצאת בע"ה בקרוב בהוצאת המכון התורני אור עציון. הספר דן בסוגיה זו באריכות, ומוכיח כי בין מוני המצוות השונים לא

מצות ישיבת ארץ ישראל

שימנה בספרו הגדול למצוה ויקרא בשם מ"ע או מצות ל"ת ובמנין התרי"ג לא מנה אותן, כמו לדוגמא בריש הל' אבל יאמר שם רבינו בזה הלשון "מצות עשה להתאבל..." ובכל זאת לא מנה מצות אבילות למצוה מיוחדת במנין התרי"ג מצות מפני שהיא נכללה אצלו בציווי הטומאה דכהנים לקרוביהם (מ"ע לו) כמש"כ (שם בסה"מ) ועיין בכ"מ (שם) שהוא מתמה על זה ואומר שטומאה ענין אחד ואבילות ענין אחר ואין במשמע כו', הרי שאף שלא נמנה במנין התרי"ג אף על פי כן היא מצות עשה של "קדושים יהיו" ובמנין רבינו ליתא לעשה זו, וכן יש הרבה מצות התורה שגם רבינו בעצמו יקראם בשם מ"ע והם לדעתו מצות נוהגות לדורות אף על פי שבמנין התרי"ג מצות שלו לא הביאם מפני שלא יתאימו עם איזה כלל שבכללי שרשיו למנין המצות.

אבל הכלל הזה אשר הצגנו פה לא יחזיק מעמד, רק באם סבת וטעם סלוק המצוה מן המנין יצא, מפני אחד מ"ג השרשים הנ"ל חוץ מן השורש השלישי, דאלו על פי כל השרשים יתכן שהמצוה מסולקת מן המנין לחד מרבותא מפני שלדעתו היא מן הצווים הכוללים כל התורה (שורש ד) או שהיא מגדרי משפטי התורה (שורש ז) או מפני שיתכן לחשבה רק לחלק מחלקי איזה מצוה שאחר שיקובצו כל החלקים היא רק מצוה אחת (שורש יא) ושאלו השורשים הם על פי הרוב עקרי הטעמים שעל פיהם סלקו מוני המצות כל אחד ממנין זולתו ואחרי שרק מטעם זה, המצוה מסולקת היא מן המנין, על כן נשארה המצוה בתוקף הציווי כמו אותם שהם מן המנין, והרוצה לעמוד על דיוקן של הדברים האלה, יעיין נא בכל מ"ע ומצוות ל"ת שהשיג בהן הרמב"ם על הרמב"ם וימצא את המובן בהם ויראה שכדברינו כן הוא.

והרי לפנינו עוד כמה דוגמאות למצוות שרבנו ז"ל בעצמו בספרו הגדול קורא אותם בשם "מצוה" ואף על פי כן לא יבואו במנין י"י, כמו:

(יסודי התורה פ"ט ה"א) "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם... שנאמר לא תוסיף... עכ"ל, ולא נמנתה מצות ל"ת במנין התרי"ג מצות שלא נוסף ולא נגרע ממצות התורה, והוא מפני דלא מן השם הוא שזהו ענין כולל כל התורה כולה וד"ל.

(תשובה פ"ב ה"ז) "ומצות וידוי יום הכפורים", ואין בתרי"ג מצות כי אם מצות וידוי סתמא (מ"ע עג) ומבואר שם דמצות הוידוי היא בכל עת ובכל זמן וכו'. וכאשר ידובר עליה בפרט אזי היא מצוה פרטית.

(קריאת שמע פ"א ה"ג) "ומצוה להזכיר יציא מצרים ביום ובלילה". והכי נמנה זה בתרי"ג?

שררה תמימות דעים גם בנוגע לכללים, וכי מחלוקתיהם במנין נעוצות על פי רוב בדיון בכללים, ואכמ"ל (העורך).

כד מכאן ועד סוף הפרק הובא במהדורה הראשונה ב"הערות נוספות" בסוף הספר, ובמהדורה זו שילבנוהו במקומו (העורך).

וכמו כן היא מצות ישיבת ארץ ישראל לאותן הדעות שלא ימננה, רק שמתרי"ג איננה אבל לא שיוציאוה מכלל מצוה בזמן הזה כדברי הבעל מגילת אסתר.

(תפילה פ"ג ה"א) "תפלת השחר **מצוה**ה...". והכי מצוה מתרי"ג היא (פי' לקבוע זמנים שונים לתפלה כמו שחר וערב דוקא)? ובכל זאת מצוה היא.

(יום טוב פ"ו הט"ז) "**מצוה** לכבד השבת". והכי מן המניין הוא? וכן הוא בהל' שבת (ריש פ"ל) כ"ה.

(שם הי"ט) אכילה ושתייה במועדות בכלל מ"ע ואינן מן המניין.

(אישות פ"ג הי"ט) "**מצוה** בו יותר מבשלוחו". הכי מן המניין הוא?

ואלה המוזכרים כאן הן רק דוגמאות, ועוד יש כיוצא בהן הרבה בספר היד החזקה שלא נמנו במנין, ובכל זאת כל אחד ואחד מהן מצוה דלדורות היא. וכמו כן מצות "וישבתם בה" אף שלא מנאה רבנו, הנה נוכל לאמר שהיא כשאר המצות הרבות שלא באו במנין, אבל מי הכריח לו להגאון בעל מגילת אסתר ז"ל להסביר בדעת רבנו שאינה מצוה כלל? ומה שיגדיל לנו הפלא ביותר הוא, אם באמת יכולנו לטעות ולחשוב שהגאון בעל מגילת אסתר ז"ל לא העמיק הרחיב חלילה את דעתו בשקידה עצומה בענין זה דסדר המצות ויחוסם אל המנין דתרי"ג, אבל חס וחלילה! כל העובר על פני כל דבריו בספר המצוות אל יאמר כן. ולדוגמא עיין מה שכתב (הוא ז"ל) בתחילת השורש השלישי וזה לשונו: "כבר הקדים לנו (הרמב"ם) בשרש השני שלא יבא בזה המנין, רק אותן המצוות שהן מבוארות בפסוק, גם שיהיו מן התורה" עכ"ל, ופי' אף שהמצוות ההן תהיינה מ"ע מן התורה לענין חובת קיומן, אף על פי כן אם אינן מבוארות מפורש בפסוק לא יבואו במנין, ואם כן הלא חרוש נפלא הוא, דלפי זה למה לא הכריע גם במצוה זו כך? דגם שהיא מצוה עשה מן התורה לענין חיובה בזמן הזה, בכל זאת מפני שאינה מבוארה בפסוק (לדעתו) על כן אינה מן המנין, אתמהא!

מצוה שאינה נוהגת לדורות אינה נוהגת כלל

והנה כל זה הוא רק ביתר השורשים כאשר בארנו, אבל לא כן הוא עם אותן המצוות המסולקות מפני השורש השלישי שהוא, "שלא למנות מצוות שאין נוהגות לדורות", שהמצוה ההיא שלא מנאה רבינו מפני שאינה לפי הכלל שבשורש זה, בטל צויה מכל וכל בעת שבא הקץ לאפשרות קיומה, ואפילו מדרבנן ומאיזה אופן שיהיה בדרך מדרכי התורה אין עוד לאותה מצוה כל סוג חובת קיום, כי כה יאמר רבינו ז"ל

כה מזה קשה לי עוד על הגאון ר' צבי הירש חיות ז"ל (עיין מענה יג הערה קכ וקכז) דלמה בעשה היוצאת מגדר מליצת הנבואה שבאמת לא לזה כוון הנביא כלל כמפורש בענין, (עיין מענה הנ"ל) עמד בה וציין עליה מה שמוני המצוות השמיטו לעשה זו מן המנין, ואילו במצוה זו דכבוד שבת שמפורשה בדברי הנביא (ישעיה נח"ג) באר היטב בציווי החלטי "וקראת לשבת עונג", וגם רבנו בעל התרי"ג מצות בעצמו יקראנה בשם "מצוה", ובכל זאת במנין לא הביאה, מדוע לא התעורר הגאון על מצוה זו על מה שהשמיטה מוני המצוות מן המנין?

מצות ישיבת ארץ ישראל

בזה השורש (בקיצור מדבריו) תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני... ומצות שאין נוהגות לדורות אין קשר להן בסיני, הן שנאמרו בסיני או בזולתו... ומאמרם גם כן כי כל אבר ואבר כאילו הוא יצוה האדם בעשיית מצוה ומצוה וכל יום ויום כאלו יזהיר אותו מעבירה, ראייה על היות זה המספר לא יחסר לעולם, ואלו היו מכלל המנין, מצות שאינן נוהגות לדורות הנה זה הכלל יחסר בזמן שיכלה בו חיוב המצוה ההיא ולא היה המאמר הזה שלם בו' (ועי"ש בדברי רבינו עד סוף השורש), שמצוה שאינה נוהגת היינו מצוה שהיתה רק לפי שעה כמו איל המלואים¹³ שעשה משה. הרי דמצוה

כו הוא מאמר מדרש תנחומא (פ' תצא סי' ב) מובא בהקדמת רבינו ז"ל וזה לשונו: "רמ"ח מ"ע כנגד איבריו של אדם, ושס"ה ל"ת כנגד ימות החמה, והיות מ"ע מספר כל האברים כלומר כל אבר אומר לו עשה בי מצוה, והיות מצוות ל"ת מספר ימי השנה כלומר כל יום ויום אומר לו לאדם אל תעשה בי עבירה" ע"כ.

כו יעוין מס' יומא (דף ה, א) לענין הפלוגתא דר' יוחנן ור' חנינא במלואים, אם כל הכתוב בהן מעכב בהן, או דבר המעכב לדורות מעכב בהן (שם ד, ב). דמוכח שם דבמה דאמר' דלדורות אינו מעכב איזה ענין באיזה מצוה, צריך שיהיה לנו סיוע לזה, או מדגלי קרא במקום אחר, שמה שמוזכר כאן באותה מצוה לאו דוקא הוא כמו הריצוי והכפרה דסמיכה ותנופה (עי"ש), היינו שנטתיי מדברי התורה עצמה, או אם יש להוציא את ההוכחה מדקדוק לשון המשנה, דכן שאלין התם "מנא לך דלדורות לא מעכבא?" ומתריצין בהוכחות באופן הנ"ל, ואלו הכא גבי ישיבת ארץ ישראל, אנה ימצא הגאון בעל מגילת אסתר דיגילי לן קרא, או איהא ימצא איזה דקדוק מלשון איזה משנה אשר נוכל להוציא משם איזה הוכחה שאינה נוהגת לדורות? ועי"ש בתוס' ישנים ד"ה ולדורות, שהוסיפו בדיקוק על המובן בשאלת הגמרא בזה הלשון "שהרי שנה עליה הכתוב בכמה מקומות" עכ"ל, כונת דבריהם מבוארת, בדבר שאנו מוצאין שהתורה חזרה על הענין ההוא להוכיחו בכמה מקומות, ואזי אם אנו מוצאין דאף על פי כן אמרינן בו שאינו מעכב לדורות, אזי מתעוררת ביתר שאלה "מנלן?" ועלינו אזי למצוא הוכחות מפורשות או מן התושב"כ, או מן התושב"פ, וא"כ המעטים לנו המקומות ששנה עליה הכתוב, על מצות "וישבחתם בה?" הרי כמה וכמה פעמים נזכרה בתורה, כמש"כ רבינו הרמב"ן ז"ל בפ' במדבר (לג, כג) וז"ל "ויחזיר המצוה הזו בכמה מקומות" עכ"ל. ועתה מי שאומר שאינה לדורות, הלא תתעורר לנגד השאלה "מנלן?" ועליו להביא או הוכחות על דבריו, או מה"ת או מהמשנה. ויעוין עוד מס' מנחות (מה, א) עה"כ (יחזקאל מזה, יא) "כה אמר ה' בראשון באחד וכו' וחטאת את המקדש" [ומקשה הגמרא] חטאת? – עולה היא? א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, רב אשי אמר אני אפרשנה מלואים הקריבו בימי עזרא כו' עי"ש וכתב ע"ז הרמב"ם (מעשה הקורבנות פ"ב, ה"ד) וז"ל "אותן הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם (בס' יחזקאל) מלואים ואינן נוהגים לדורות אלא הנביא צוה ופירש כיצד יהיו מקריבין... בימי המלך המשיח..." עכ"ל עי"ש שמתפלפל שם הרב לח"מ בסברת רבינו אם כר"י או כרב אשי סביר, ונראה לענ"ד דמלשון רבינו בפירוש מוכח דכר"י סבר ולא כר"א, והיינו שכוונת ר"י לדעת רבינו היא שכל דברי הנביא קאי על לעתיד, ומה שמוזכר הגמרא מלואים בימי עזרא, הוא שהיתה מסורת ביד החכמים על כך אבל לא שנבואת יחזקאל תסוב על ימי עזרא, וכן כתב הגאון רחיד"א ז"ל בספרו פתח עינים על האגדות (במנחות שם) כהשערתי, ואיך שיהיה הלא נראה מזה כוונת רבינו במצוה שאינה נוהגת לדורות, דהיינו שמתחילה לא נצטוו על המצוה ההיא רק שתהיה לפי שעה קצרה בעת ידועה, אשר בשום אופן לא נוכל למצוא דוגמא זו במצות וישבת בה כאשר נבאר א"י"ה הלאה (מענה ב-ג), ועוד הנה באות דוגמאות במענה זה במקום שסובר רבינו כך (שמצוה פלונית מאותן הבלתי נוהגות לדורות היא), שם או אינו מביא כלל את הענין ההוא (ממצוה פלונית) בספרו, או שמביאו ואומר בפירוש שזה הוא ממיני המצות הבלתי נוהגין לדורות, כמו שהוכחנו בפנים, ויעוין עד שם (דף עז, ב) "דנין תרומה הנוהגת לדורות כו' ואל תוכיח מתרומת מדין שאינה נוהגת לדורות" ע"כ, והרי מבואר היטב מהו כוונת נוהג

שאינה נוהגת לדורות חיוב קיומה בטל בעת הזאת מכל וכל דלא כמו בשרשים הנ"ל, ואם כן כשנאמר כאן דבשביל כך לא מנה רבינו לשיבת ארץ ישראל במנין המצות דתרי"ג, משום דלדידיה היא מצוה שאינה נוהגת לדורות, ופי' הדברים דהיינו שמפני הכלל שבזה השורש השלישי הסירה רבינו מן המנין, ונהיה אם כן מחוייבים בעל כרחנו להבין בדעת רבינו ז"ל, שלדעתו בטל חיוב קיומה של מצוה זו בזמן הזה מכל וכל, אפילו מדרבנן ומאיזה דרך מדרכי התורה שיהיה, כאשר בארנו. כי מזה אין לפנות ימין ושמאל – דאם אך נאמר שלא נמנית איזה מצוה בשביל טעם השורש הג' אזי מההכרח להסביר בדעת הרמב"ם שבטל חובת המצוה כעת עתה לגמרי. כמו שנמצא דוגמא לזה למשל במ"ע כ"ג "שיעבוד הלוי במקדש" כתב רבינו בהל' כלי המקדש (פ"ג ה"ח) שזה שנאמר (במדבר ח,כה) "ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יבא עוד" – אינה מצוה שנוהגת לדורות ומפני שזה היה רק בזמן שנשאו את המשכן ממקום למקום. אבל לדורות וכשהמקדש על מכונן אין הלוי נפסל, לא בשנים ולא במומין אלא בקול כו', וגם אז יהיה מן השוערים עי"ש. ובדברי הרמב"ן ז"ל נמצא שהוא מונה^{כח} מצות ל"ת "שלא יעבוד לוי בעבודת משא בכתף כשהוא יותר מבן חמישים כו', והוציאה מפרשה הנ"ל ד"ומבן חמישים שנה ישוב...". והרמב"ם שלא ימנה אותה מפני שאינה מצוה לדורות, הרי אנו רואים בפירוש שבטל לדעתו אחרי כן כל הצווי הזה מפני שעיקר המשכן לא היה רק לפי שעה (הל' בית הבחירה פ"א ה"א – ויעיין חולין כד,א; יומא נב,ב). ועי"ש היטב (בשורש ג) בדברי הגאון ז"ל עצמו כמה דקדק גם הוא לבאר שמצוה שאינה נוהגת לדורות, היינו שבטלה לגמרי מעשות עוד, ועי' מ"ע ל"ג "שילבשו הכהנים בגדי כבוד ותפארת בשעת העבודה", שם ברמב"ן ובמגילת אסתר אות ד' מבואר היטב מה הוא אינו נוהג לדורות דהיינו שההויה של אותה המצוה וצויה בטל^{כט}. ובכמה מצות מצינו שהרמב"ן ז"ל בהשגותיו, מסתייע ממה שכתב

לדורות דהיינו ממה שנצטוו בדבר ההוא שיהיה לדורות ולעולם או רק לפי שעה קצרה, וכן מדוייק מלשון הגמרא דסוכה (מג, א) "דנין דבר שמצותו לדורות מדבר שמצותו לדורות, ואל יוכיחו מלואים שאין נוהגין לדורות" והרי מפורש שאין נוהגין היינו מכח הציווי שמתחלה על כך, וכאשר יבואר עוד בהמשך דברינו.

כח בטה"מ לא נזכרה מצות ל"ת זו במנין הרמב"ן, אולם בשורש השלישי מעלה הרמב"ן למנוחה, ובט' מצות השם בלאוין לרמב"ן (מצות ל"ת יט) מביאה, אבל חרוש הוא מה שלא העיר הרמב"ן כלום בבואו למ"ע הנ"ל (מ"ע כג) ולא הזכיר לדידיה יש בזה עשה ול"ת כדרכו ביתר המצות במקום שהוא משיג בהן.

כט וכדי להוציא מתחת ידי דבר מתוקן, הנני להעתיק בזה מה שמצאתי לשמחת לבבי בערב יום טוב האחרון דחג הפסח שנה זו (התרנ"א) והנאני מאד כי כיוונתי ב"ה לדעת אדם גדול, שחבר ספר רב האיכות בענין המצות הנקרא "סדר המצות" נדפס בווארשא (שנת תרכב) בהסכמת שני גאוני זמנינו מרבני פולין, ה"ה הגאון ר"י מושקאט ז"ל אב"ד דפראגה, והגאון ר"י קוטנער שליט"א ואת הספר הזה ראיתי אך בפעם הראשונה ביום הנ"ל בבקרי בית עקד הספרים בבהמ"ד הגדול דפה", וכתב גם המחבר הנ"ל במ"ע זו שאנו עוסקין בה על דברי הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל, וז"ל:

"ודבריו תמוהים בעיני, שהרי הרמב"ם יסד לנו כשהמצוה אינה נגדרת בזמן, אף שנתבטלה אח"כ מכל

רבינו בעצמו בחבורו הגדול, דהיינו שהביא סיוע להשגתו ממה שכתב הרמב"ם ז"ל בעצמו, ומשיבו שם הגאון בעל מגילת אסתר, שלא כך היתה כוונת הרמב"ם שם בחבורו, עיין לדוגמא מ"ע ל"ו ברמב"ן ומג"א אות ב', אשר מזה מבואר לפנינו, שבאם היתה כוונת הרמב"ם (באיזה ענין מהענינים שהזכירים בחבורו) כדברי הרמב"ן אזי היה מודה לו גם הגאון ז"ל שהדין עמו במצוה ההיא, וא"כ כשאנו מוצאין איזה מצוה מפורשת ומבוארת די באר בחבורו הגדול של רבינו ז"ל, שוב לא נוכל עוד לאמר עליה שבטלה לדורות מהיות עוד מצוה מחויבת לקיימה אף שבמנין המצות שלו איננה, וכל שאלה וכל ספק אין כאן (למי שלומד את ס' היד החזקה) שהוא על דרך שבארנו, דכן יש הרבה מצות שלא באו במנין ובכל זאת הם חיוביות, ופרטן רבנו בספרו לכל פרטי הלכותיהן ואפני קיומן, אבל בתנאי אם אך אינן מאותן שלא נמנו מטעם השורש השלישי (וכאשר יבואר עוד להלן).

והנה לפי"ז כשאנו מוצאין שהרמב"ם פוסק בספרו איזה דין, או מביא איזה מצוה ומחזיק בה, אזי מוכרח שתהיה אחת משתי אלה, או שהמצוה ההיא מצוה דתרי"ג היא אצלו, או שמסולקת מן המנין מפני שהיא מצוה כוללת, משפטית, או חלקית כנ"ל, אבל היא בקיומה עומדת וציוויה עליה, כאשר בארנו שיתכן שתהיה המצוה מפורשת בתורה ובכ"ז לא תבוא במנין התרי"ג אף שמצוה מחויבת ונוהגת לדורות היא. אולם אם יסביר רבינו על איזה מצוה שהיא בלתי נוהגת לדורות וחובת קיומה בטלה לגמרי וצויה חדל, אזי או יאמר בפירוש שהדבר כן הוא, כמו שהראינו לדעת מבטול הפסול דשנים ומומין אצל הלויים (מ"ע כג), או לא יזכיר כלל לאותה מצוה בחבורו, כמו שמצינו להרמב"ן ז"ל מ"ע בפני עצמה "לעשות ארון וכפורת" כו' (השגת הרמב"ן במ"ע לג אות ד) שנאמר ועשית לך ארון... שהרמב"ם ז"ל לא מנאה במנין המצות, וראה שגם לא הזכיר כלל בחבורו כל זכר מדין עשיית הארון והכפורת ככל הלכות בית הבחירה וכלי המקדש, שמדבר שם ממזבח ומנורה וכליה, ושולחן ובגדי כהונה, ואלו מעשיית ארון וכפורת לא ידבר כלל והוא מפני שעשיית ארון חדש היא לדעת הרמב"ם מצוה שאינה נוהגת לדורות, על פי המבואר למעלה דהיינו שחדל הציווי על זה. עי"ש במגילת אסתר עצמו במ"ע הנ"ל אות הנ"ל, שמשיג בזה על הרמב"ן ומבאר את הטעם מפני מה^ל לא נמנית מצוה זו דעשיית ארון וכפורת למצוה בפנ"ע

וכל מצוה נוהג לדורות מקרי, ולדבריו המ"ע למנות מלך (קעג) והרבה מצות שתלויים בבית המקדש ומלך ונביא וכשהיה ארץ ישראל בידינו, יפלו ממנין, דמאחר שגלו אין נוהג לדורות מקרי, וגם הוא בעצמו מסכים להרמב"ן למנות שאלת אורים ותומים במ"ע שזה יהיה גם כן רק בימי המשיח תחזינה עינינו במהרה" עכ"ל. (הערה זו נדפסה במהדורה הראשונה ב"הערות נוספות" בסוף הספר, ובמהדורה זו שילבנוה במקום הראוי לה).

ל בעהמ"ח ס' "מצות השם" על סדר המצות שהיה אדם גדול, ובפרט בסדור המצות כנראה בספרו שלקט ואסף וקבץ כל מניני המצות לכל הדעות כלן ובררם ולבנם והעמידם כל אחת על מקומה, בכ"ז כמדומה לי שבמ"ע זו (דהרמב"ן ז"ל) שגה קצת, כי מלבד מה שיש בדבריו כאן כמו שגיאיות או טעות הדפוס,

במנין תרי"ג, מפני שעשיית ארון חדש נקרא "שאינה נוהגת לדורות לפי שנגנו הישן ואין אנו צריכין עוד לחדש" עכ"ל, ודברי רבינו הם שכתב (הל' בית הבחירה ריש פ"ד) וז"ל: "בעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב, בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות, ויאשיהו המלך צוה וגנוז בו" עכ"ל, והוא לפי מה שביררנו דזהו הכלל של השורש השלישי, אשר אותן המצות המסולקות מפני הכלל שבו, מסולקות הנה לדורות לגמרי לא לבד מן המנין, אבל מכל עיקר חובת קיום, כי כבר חדל הציווי שלהן שהיה רק לפי שעה ואינן צריכין אותן המצות לעשות עוד לדורות, (ובטלו מיד אחרי שנגמרה השעה הראשונה על איזה שהיה לכתחלה הצווי עליהן רק לאותה השעה בלבד), וא"כ כשאומר לנו הרב בעל מגילת אסתר, שטעם סלוק מצות ישיבת ארץ ישראל ממנין הרמב"ם, הוא מפני הכלל שבשורש הג', דמצוה שאינה נוהגת לדורות היא, מההכרח לנו לאמר שהרמב"ם סובר שבטל חובת צויה לגמרי וחדלה מהיות מצוה עוד, ועל פי הדוגמאות שהבאנו, היה הציווי לכתחילה עליה רק לפי שעה ידועה, ובהגמרה בטלה למצותה.

שגה עוד בעצם הענין, דזה לשונו (בעשין לרמב"ן סי' יח שלו) "בסה"מ שורש י"ב, ובמ"ע כ', ובמ"ע ל"ג בהשגה כתב רמב"ן מ"ע זו, והרמב"ם בשורש י"ב כתב שלא למנותה שהוא חלק מצוה" עכ"ל, והנה (א) בשורש י"ב לא הזכיר כלל הרמב"ן מארון וכפרת. (ב) מצוה כ' היא מ"ע לבנית בית המקדש ובמצוה זו לא השיג הרמב"ן מאומה, ואין שם דבור מדברי הרמב"ן, וממילא שאין שם זכר מענין ארון וכפרת. (ג) הרמב"ם בעצמו בשורש י"ב לא העלה על שפתו שום זכרון מעשיית ארון וכפרת. (ד) השורש הי"ב אינו שלא למנות חלק מצוה, כי זהו השורש שלפניו השורש הי"א, והשורש הי"ב הוא חלק מלאכה ממלאכות הכוללות שבמצות, וגם בשורש י"א אין זכרון למעשה ארון וכפרת, והנה כל אלה הם שגיאות וטעויות לא ידעת שחרן. אבל בעיקר הדבר שגה במחילת כבוד תורתו ואעקרא דדינא פירכא, כי מה שאמר "הרמב"ם... כתב שלא למנוחה שהיא חלק מצוה", זהו טעות, כי לא מפני זה הטעם (דבשורש יא) דהיינו שהוא חלק מצוה לא מנאה הרמב"ם, כ"א מפני שהיא נקראת אינה נוהגת לדורות, ושגיאתו יצאה לו ממלת "ולכן" שבדברי הרמב"ן שם שמוסבת לענין עשיית שולחן מזבח ומנורה שלא נמנו במנין מפני שהם חלק מצוה, ועל זה אמר הרמב"ן "ולכן אצלי עשיית ארון וכפרת תמנה מצוה בפני עצמה", היינו שהיא אינה מצות חלקית, ומזה שיער דמאחר דלרמב"ן אינה חלקית, מסתמא להרמב"ם מפני שהיא חלק מצוה בשביל כך לא באה במנין, אבל עיין בדברי הרמב"ן ומגילת אסתר (מ"ע לג הנ"ל אות ד) שהתפללו בזה, שהרמב"ן הוכיח שהיא נקראת נוהגת לדורות וצריך למנוחה, ובעל מגילת אסתר הוכיח ההפך עי"ש, כי באמת לוא היה טעם סלוקה של המצוה דעשיית ארון וכפרת מן המנין, מפני אחד מב' השורשים הנ"ל (יא ו-יב) אם מפני שהיא חלק מצוה או חלק מלאכה, אז שפיר היה רבינו מביא דין העשייה בספרו, כי אז הלא היתה המצוה עומדת בחובת קיומה כמו שארי הרבה מצות מפורשת בתורה שהם מצות מחויבות ואינן נמנות במנין תרי"ג, אבל לא כן הוא אם דעת רבינו היא, שזו היא מצוה שאינה נוהגת לדורות, לא הביא זאת כלל בספרו וד"ל, ומזה נקיש על השאר במונן מצות שאינן נוהגות לדורות. וכעין זה מצאתי בסי' יח מספר "סדר המצות", שנזכר בהערה הקודמת בסילוקי מ"ע לרמב"ן בענין ארון וכפרת.

הוכחות לנצחיות מצות ארץ ישראל לפי הרמב"ם

אם כה יאמר, קשה יהיה מאד להבין, מה יענה הגאון ז"ל לכל דברי רבנו ז"ל בספרו הגדול (הל' מלכים פ"ה) שהרבה להפליג בשבח מצות ישיבת ארץ ישראל, וז"ל שם:

(הלכה ז) "ומותר לשכון בכל העולם" עכ"ל ומשמע שהוא רק כמו דרך היתר, שהשרייה בחו"ל הוא כמו דבר המותר, היינו שהשכונה חוץ לארץ ישראל לצד היותה בלתי מוסכמת על פי החפץ הפנימי של רוח התורה – כמש"כ רש"י ז"ל (ברכות יז, א ד"ה בבבל עומד) וז"ל: "לפי שחו"ל אין לה זכויות אלא עון יש בישיבתה" עכ"ל – רק שהתורה לא אסרה אותה על כן אומר רבינו לשון "ומותר". ואם בכל העולם הוא רק מותר, א"כ ממילא שמעינן שבארץ ישראל היא מצוה.

(הל' ט) "אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה, או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחו"ל אסור" ע"כ. והנה מדויק לשון רבינו שמוסיף מלת "לעולם" מה שלא נזכרה בגמרא הלא נראה שכיון לאמר לו שהאיסור הזה איסור עולמי הוא, וכאשר נוכיח הלאה (סוף מענה יד) נראה שהרב בעל מגילת אסתר ז"ל בעצמו נתן בדבריו להודות לרמב"ן שמאיכות תוקף איסור היציאה בזמן הזה, נוכל להוכיח ולהורות על ערך מצות הישיבה בזמן הזה עי"ש.

(הל' י) "גדולי החכמים היו מנשקים על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה" כו'.

(הל' יא) "כל השוכן בארץ ישראל עוונותיו מחולין... אפילו הלך בה ד' אמות זוכה לחיי העוה"ב..." ע"כ, ודברי רבינו אלה אהיבא קאי; אם על הזמנים הראשונים שבימי משה ויהושע, קשיא – מאי דהוה הוה, ואי לימות המשיח, הלא אז יתם כל חטאת ויכלו העוונות ולא יהיו עוד, אלא אזמן הזה, ואם אין כל מצוה בהשכונה בארץ ישראל באיזה זכות יהיו עוונותיו מחולין לו וכו'? אלא ודאי מצוה רבה היא בזמן הזה עד שכל הטובות הללו מגיעות על ידה.

(הל' יב) "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים... ובפורענות הוא אומר, ואל אדמת ישראל לא יבואו" עכ"ל. פי' דהנה כל הדברים הללו לקוחים מדברי הגמרא (כתובות קי קיא קיב) ואמרו שם (קיב, א) "רבי אלעזר כי הוא סליק לארץ ישראל אמר, פלטי לי מחדא (רש"י, נצלתי מאחת מן הקללות האמורות במקרא) כו' שנאמר והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא כו' ואל אדמת ישראל לא יבואו, כמשמעו" ע"כ בגמרא. פי' שזהו קללת ה' על נביאי העם ומאשריו, אם הם מאלה הנקראים חוזי השוא וד"ל, שלא יזכו לעלות לארץ ישראל פשוטו כמשמעו,

וע"כ הצדיק הזה רבי אלעזר כאשר זכה לבוא בארץ ישראל, שמח מאוד שניצול מקללה זו, וזהו פי' דברי רבינו ז"ל שאומר "ובפורענות הוא אומר".

ואם כן הלא נראה ברור מכל דבריו שהשכונה והדירה דבכל העולם היא אך בגדר היתר, אבל עיקר מצות הדירה היא בארץ ישראל דוקא, ומי שאפשר לו לעלות לארץ ישראל ואינו רוצה פורענות היא לו, וכך כתב רבינו בפי' המשניות שלו (שביעית פ"ו מ"ב והוא מן הירושלמי שם) וז"ל: "ארצות שכבש דוד כו' אסור לנו להתעסק בהם בדבר המחובר לארץ בשנה השביעית, ואף על פי שהוא מותר שם, כדי שלא יניחו בני אדם ארץ ישראל וישכנו שם", והוא מה שאמר בטעם זה (פי' הירושלמי) "כדי שלא יהיו הולכין ומשתקעין שם כו'" עכ"ל, וזהו דין לדורות.

ועתה היתכן לאמר דרבינו ס"ל על מצוה זו שהיא ממצות שאינן נוהגות לדורות, ופי' שהוא במובן השורש השלישי, שהמשים עתה את דירתו בארץ ישראל הוא כמו אם יעשה איל המלואים באיזה זמן שהוא עד שלא בא משיח, או כמו שיעשה ארון וכפורת, או כתרומת מדין ושאר דברים הנכנסים תחת מושג זה כמובן השורש הג' – שאין בהן בזמן הזה לדעת רבינו שום צד עלוי, וכל קשר ויחס מצוה אין להם, ואפילו מדרבנן, או מצות רוחניות ובאיזה אופן שנוכל לצייר לנו במוחינו – אחרי אשר מכל האמור (כאן מהמבואר בספרו הגדול ומפי' המשנה וממה שנביא עד לקמן) נראה ברור דגם רבינו הרמב"ם כרבנו הרמב"ן סבירא ליה, שמצות ישיבת ארץ ישראל מצוה דלדורי דורות היא וקיומה נצחי, אם בסוג מצות דרבנן או באיזה דרך שתהיה מדרכי התורה, חוץ מן המצות שהן מן המנין דתרי"ג, ומה שלא מנאה רבנו במנין המצוות מי יאמר לן שמפני השורש השלישי לא מנאה? (ושנצטרך לאמר שאין בה עוד שום צד חלק מצוה), דלמא מצא בה רבינו ז"ל לפי דעתו העמוקה איזה הגיון אחר דק שאינו מתאים לאיזה מכללי יתר שורשיו? (אשר אז תהא המצוה נשאת בעצם תקפה בחיובת קיומה כמו עוד הרבה מצות חיוביות שנסתלקו מן המנין מפני אי-התאמתן עם שארי השרשים). וכבד עלי הדל ומך ערך כמוני הטרוד ומוטרד בטרדת הפרנסה להכניס ראשי בענין עמוק דק וחד כזה של כללי דרכי מניני המצות שזהו ממש תורף^{לא} כל התורה כולה למי שיעיין היטב בהקדמות והשרשים והכללים והבאורים דבס' המצות, שהוא (הסו"מ עם השרשים) ההקדמה לספרו הגדול (משנה תורה) כמש"כ בהקדמתו לספר זה.

עוד יש להוכיח מעוד כמה ענינים בסדר מניני המצות, הכרחיות דעת רבינו במצוה זו, דבשום אופן אין להסביר בדעתו ז"ל כסברת הגאון בעל מגילת אסתר, דאלמלא כן קשה יהיה מאד לכל הענינים ההם להולמם, כמו שראיתי, לדוגמא,

לא תורף הוא תורפיה דהאי גברא (נזיר י, ב) ופירש"י "עיקר" ובעה"ח (ערך תרף) פי', מחשבה, דעת ורצון, והיינו שידיעת סדר מנין המצות עם הכללים והשרשים שלהן, הם הם היסוד והעמוד התיכון של המחשבה, והדעת, והרצון של התורה וידיעתה, וע"כ הוא ספר המצות בעין הקדמה לחבורו הגדול של רבינו, כמש"כ בעצמו בהקדמתו.

דבעל ס' "מצות השם" ציין בספרו במ"ע זו ד'ישיבת ארץ ישראל לרמב"ן (מע' ד) לעיין סימן תק"ג שלו, והוא בסה"מ (מצות ל"ת מו) "מצות לא תעשה... שלא לשכון בארץ מצרים". ונראה מזה שמחבר ס' מצות ה' הבין במצות ל"ת זו דאיסור השכונה בארץ מצרים, שיש איזה שייכות לכאן. ובאמת כן הוא שהאיסור שבל"ת ההיא בנוי ומיוסד אך על תכונת מ"ע זו ד'ישיבת ארץ ישראל, דהנה שורש ומקור של מצות ל"ת ההוא, היא ממה שאמרה תורה (דברים יז, טו) אצל מלך שלא ירבה לו סוסים, למען לא יצטרכו לשוב למצרים כדי לקנותם, ויעברו על מה שאמר ה' לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, (פי' שלא תוסיפו עוד לחזור ולשוב מארץ ישראל למצרים), ועיין היטב במצות ל"ת זו (בסה"מ שם ובמצות השם) וז"ל "לא תוסיפון לשוב..." ומסיים מל' הירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ח) "לישיבה אי אתה חוזר בו" וכתוב בהגהות מיימוני (הל' מלכים פ"ה ה"ז אות ב) דלא אסרה תורה אלא "בדרך הזה", כלומר, מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר. ובירושלמי סוכה (פ"ה ה"א) "תני רשב"י^ב בשלושה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב ארץ מצרים שנאמר בו", וקא חשיב שם ג' פסוקים ואחד מהם הוא פסוק זה הנ"ל לא תוסיפון לשוב בדרך הזה בו' וכתב על זה בעצ"י בשם ספר היראים (מרבניו אליעזר ממיץ שהיה תלמיד רבינו תם ור"י, מבעלי התוס') שגם הוא ז"ל כתב כן בספרו (מצוה שט) דזה הוא קפידא על הדרך, פי' דדוקא מדרך ארץ ישראל הוא דאסור עי"ש, ומאחר דרבנו מונה למצות ל"ת זו מזה הפסוק, הרי מפורש דמובנה של ל"ת זו הוא שלא לשוב מארץ ישראל, וזו הלא מצוה דלדורות היא (יעיין רב אלפס סוף מס' סנהדרין וכן מסיים ג"כ בלשון הירושלמי לישיבה אי אתה חוזר בו' וידוע שהרי"ף ז"ל סידר בודאי הכל להלכה דבזמן הזה), ועתה אם נאמר ד'ישיבת ארץ ישראל אינה ענין כלל לדורות, קשה לי הדל האיך תוכל להתקיים זאת הל"ת? ובאיזה פנים נבין אותה לדורות? דמפני מה לא נלך עתה מארץ ישראל למצרים? ובמה היא גרועה משאר ארצות? דבשלמא בזמן שהיתה ההויה בארץ ישראל מצוה וחובה עד שהשכונה של חוצה לה היתה רק כעין היתר לנו (כנ"ל), מפני שכל מיתרי חיי האומה קשורים ואחוזים בהארץ הזאת דוקא, כמש"כ רבינו ז"ל

לב ויש להתבונן דבעל הברייתא זו דלא לשוב הוא ר' שמעון בן יוחאי, והוא דאמר (ב"ב צא, א ובכמה מקומות) שאסור לצאת מארץ ישראל לכל הארצות, ומכ"ש וק"ו דבגדון אזהרה זו דחזרה למצרים, כוון בודאי רק ביציאה מארץ ישראל, והנפקא מינה היא בזה, דלשאר ארצות חו"ל האיסור הוא רק מדרבנן, ולמצרים עובר על ל"ת דתרי"ג מצות התורה, וא"כ יש מצוה דלדורות מאיסור יציאה מארץ ישראל למצרים שע"ז אמרו בירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ח) "לישיבה אי אתה חוזר" ול' ישיבה מל' דירה הוא כדמצינו בירושלמי (סוכה פ"ב ה"י) וז"ל: "ואין תשבו אלא תדורו כמה דאת אמר וירשתם אותם וישבתם בה" עב"ד, הרי ד'ישיבת" שאמרה תורה שמוזה מונה הרמב"ן למ"ע זו ד'ישיבת ארץ ישראל, הכוונה על הדירה, וא"כ כשאומר הירושלמי "לישיבה אי אתה חוזר" הלא פירושו שאין אתה רשאי לחזור ולשוב מידירתך שבארץ ישראל כדי לקובעה במצרים ואם כדברי הרב בעל מגילת אסתר "דעכשיו אין שום מצוה לדור בה", מאי שייך למנות מצוה כזו שלא תוכל לסבול כלל לדורות את המובן שהיה לה בשעת מנהגה?

במצות קדוש חדשים (מ"ע קנג) וז"ל שם (בנוגע לענינו כאן) "ואני אוסיף לך באור, אלו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל – חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל..." עכ"ל, הרי דמשל ההעדר של ישראל מארץ ישראל דבכל העתים, היא בציור דעת קדשו של רבינו ז"ל, כמו מחיית האומה הישראלית מכל וכל חס וחלילה¹ וא"כ כל יסוד קיום האומה אך בה תלוי, ובשעה שמקרה הזמן בחמלת ה' ית' נותן לה לחיות חיי אומה מסודרה, ואזי על ראש האומה שלא לעשות פעולה ידועה, שעל ידה יש לדאוג שלא יתרגלו העם לאט לאט לשוב אל המקום משם יצאו אז כאשר באו אל הארץ, ואזי ממילא חל על כל אנשי האומה – באשר הם אם גם שלא על הארץ – שלא לעבור על פי ה' ב"ה שאמר לא תוסיפון עוד לשוב בדרך הזה, אזי שייך מה שחז"ל השמיעונו לאמר לנו "לישיבה אי אתה חוזר" כלומר לדור שם (עי' הערה לב) כי עיקר דירתך בארץ ישראל הוא דוקא, אבל כשנאמר דבזמן הזה אפילו ארץ ישראל עצמה כשאר ארצות חז"ל לגמרי שוויה רבנן לנו לענין הישיבה שהיא הדירה, אחרי שמה שהיה לנו למצוה רבה שכל מוסדות קיום האומה תלויים בה, בא הגאון ז"ל והשרישה משרשיה לגמרי, לאמר שאין שום שורש וענף למצוה זו כעת עתה, דהנה אחרי שבא להעיר ולהשיג על הרמב"ן שלא מצד איזה שורש אחר מכל י"ד השרשים אשר על פיהם היינו יכולים לקיים אז את שתייהם, היינו לקיים גם את השגת הגאון ז"ל, גם דעת הרמב"ן ז"ל בעיקרא, לאמר דהישיבה בארץ ישראל מצוה היא, לוא תהא שלא מן המנין דתרי"ג אבל מצוה היא כאשר מצוה דרבנן, או איזה מצוה כוללת כו', אבל עתה שהוא ז"ל משיג מפני השורש השלישי הלא אינה עוד שום מצוה כלל כעת, כמו שאומר הגאון ז"ל בדיוק לשונו בפירושו "אבל עכשיו אין מצוה לדור בה", ובכלל יתר דבריו ז"ל הלא מפיצים אור בהיר לכל בעל דעה ישרה, שכוונתו היא לשלול כל שום תואר מצוה ממנה בזמן הזה (כאשר נוכיח א"י"ה במענות הבאים) א"כ האריך נבין מושגה של ל"ת זו? דהאריך נחשוב ל"ת לדורות "שלא לשוב לשכון בארץ מצרים" בעת שעיקר מצות השכונה בטלה, ולזה בוודאי כל אחד יודה דהא בה תליא, והרי לשון דברי רבינו דבמצות ל"ת זו (עי"ש) לא יסבלו כל משמעות, דבאם נאמר דיחס הישיבה בארץ

לג כי המילים ממילת חלילה" עד "מכל וכל" הם רק מאמר המוסגר בדברי רבינו, ואינם שייכים כלל לעצם נושא הענין ההוא שמדבר שם ממנו רק מפני שהוציא מתחת עטו הקדוש המילים "יעדרו מארץ ישראל" נסוג כמעט אחר מדבריו מפני יראת ה' החופפת על צדיקו של עולם זה, והשתער ממורא ומפחד ה' כמו מי שמזכיר לתכלית דבריו איזה ענין נורא, או מלה נוראה, ותוך כדי דיבורו יסוג אחר מדבריו, ויאמר חס וחלילה שכך יהיה, כן הוא ממש כאן לכל מי שיעיין היטב, הלא שער תאחז כל איש הוגה דעה ישרה האיק התחלחל והודעזע הרמב"ם ז"ל, למילים נוראים בעיניו כאלה "יעדרו בני ארץ ישראל מארץ ישראל" עד ששב וכתב וסגר בדיבורו מאמר מיוחד "חלילה!" כו' "שלא ימחה אותות האומה" כו'. ונשער נא בנפשנו האיק הרמב"ם אחזתו שער, ואנחנו לא נודעזע כלל ולא איכפת לנו כלל אם יהיו ישראל בארץ ישראל או ליהפך חס וחלילה, וד"ל.

ישראל כבר עבר ובטל מאתנו, א"כ מאי שייך לאמר בתנאי מצוה דלדורות "לישיבה אי אתה חוזר" שהמלים האלו לא היו יוצאות מפי הרמב"ם ז"ל שידענו בו כמה דקדק מאד בדבריו המחוכמים הקבועים במספר והשקולים במאזני ההגיון בכל מקום, בדיוק ושיעור שהיו בנויים על אבני המציאות, כמו שכתב הרב בעל מגיד משנה ז"ל בהקדמתו לספר זמנים וז"ל "יותר משהיה רבינו חכם בדיני התורה ודבריו בהם צוף דבש אמרי נועם, עוד און וחקר ותקן בהפלגת סדורו בספריו ולמד דעת את העם להיות כל דבר דבור על אופניו וכל ענין מיושב במקומו כו" עכ"ל, ובכללי הרמב"ם הנדפסים וז"ל, "כל דברי הרמב"ם הם בתכלית הדיוק, ויש לדקדק ולפלפל בדבריו כאשר תוכל לדקדק בגמרא עצמה" (מס' משפטי שמואל למהר"ש קלעי סי' קכ), ולא היה כותב לשון זה דהשבה וחזרה שהכוונה העקרית בהם היא מארץ ישראל למצרים, לולא שנאמר שיש לאיש הישראלי איזה יחס של ישיבה קבועה במקום אחר דהיינו בארץ ישראל, דאם לא כן מהו לשון "לא תוסיפון לשוב" (עי"ש). דמאין היא ההשבה? וכן לשון אי אתה חוזר (שם) מאין היא החזרה? אחרי שאין לנו לדורות שום שייכות וכל יחס וקשר דתי ותוריי להיות יושבי ודרי ארץ ישראל (כפי דברי הגאון ז"ל) אלא מאחר שאנו מוצאים מצוה דלדורות הנמנית במנין התרי"ג מצות שיסודה הוא שלא לצאת מארץ ישראל כדי לשוב לישיבה במקום אחר, ממילא מוכרח הדבר מעצמו שקביעת הישיבה בארץ ישראל מצוה דלדורות היא דוקא.

וכן במצוה נ"א (ממ"ע ובס' מצות השם סי' צד): שהזהירנו מהושיב עובדי כוכבים בארצנו כו' לא ישבו בארצך כו' ולא נמכור להם נחלה ולא נשכור להם בית כו', אשר כל זה נוהג בכל זמן ולדורות, ומאי שייך לחשוב ולמנות מצות כאלה בימים שהמונה והסופר יסבור שאין שום צד מצוה כל שהוא בההויה בארץ ישראל? ומי כהרמב"ם ז"ל להקפיד בכל מקום על הסדר והמשטר בכל מקצוע קטן וגדול שבתורה, והיתכן שבאם לדעתו אבד לישראל כל יחס וקשר לאומי בנוגע לארץ קדשנו עד ביאת משיח צדקנו אי"ה, היתכן שיחשוב לעת כזאת מצות ל"ת דתרי"ג מצות דלדורות "מהושיב ע"ג בארצנו, ושאין מוכרין להם בתים ושדות ופירות וכו'" אם אין לישראל עוד כל קשר תוריי ודתי שעוררם להתישב בארץ ישראל ולהיות בתוכה בעלי בתים ושדות וכרמים, ובפרט שבדורו של הרמב"ם ז"ל כבר לא היה עוד ישוב של בתים ושדות וכרמים של ישראל בארץ ישראל, כמו שידענו שהרמב"ם ז"ל בבואו לארץ הקודש לא מצא בתוכה רק שני אחים צבעים אשר בקושי היו מאספים בביתם מנין אנשים כדי להתפלל בצבור בשבת ומועד כמבואר באגרתו הק' לבנו (סוף ס' תורת האדם), ומדורו של הרמב"ם עד דורו של הרמב"ם לא עבר זמן הרבה, כי נולד הרמב"ם בערך

לד' ומה שהוסיף כאן במצות ל"ת זו בעל ס' מצות ה' איזה דברים יתרים, לקוחים הם גם כן מדברי בעל מגילת אסתר ולא דברי הרמב"ם הם.

עשר שנים לפני פטירת הרמב"ם ז"ל^{לה}, ואם נאמר כדברי הרב בעל מגילת אסתר ז"ל שמיום שגלינו פסקה מצות הדירה והישיבה בתוכה מכל וכל לדעתו של הרמב"ם ז"ל, אם כן האיך שייך למנות ולייחס למנין תרי"ג מצות כאלה שמובנם ומושגם לא יתקוממו בלתי אם נאמר שיש יחס וקשר דתי ותורני לישראל להיות יושבי ארץ הצבי בכל עת ובכל שעה מוכשרת לזה מצד האפשרות, ומהראוי היה איפוא להשמיטם כמו ארון וכפורת, ועל דרך שמצינו דוגמא לזה שהשמיט רבינו מהרי"ק ז"ל משו"ע חו"מ שלו (סי' רעד) את היו"ד תקנות דיהושע מפני דלא שכיחא שיהיה לישראל שדות וכרמים בזמן הזה^{לו}.

ומה יענה הגאון ז"ל למ"ע דשום תשים כו' ולמצות ל"ת דלא תוכל לתת עליך כו' (סה"מ מ"ע קעג ומצות ל"ת שסב) והוא מן הספרי וגמרא דסנהדרין (כב) ובס' היד החזקה (ריש הל' מלכים): "שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ..." וכתב רש"י על זה, דבכולהו כתיב ירושה וישיבה וירשת וישבת בה" כו' שמנאם הרמב"ם ז"ל למצות דלדורות אף שמנהגם בטל כבר מצד האפשרות, ובכל זאת צווים לא בטל, ועל איזה זמן תחול מ"ע דשום תשים? דהרי אם נאמר שבטלה לדעת הרמב"ם כל תואר מצוה מכניסת ישראל לארץ ישראל, אם כן מה שייך למנות מצות דלדורות שבכניסתן לארץ, אם בעיקר הענין מצות הכניסה בטלה, ועוד יש איסור עליה כדמסיק ואזיל הגאון ז"ל בגמרא דכתובות (עיין בדבריו), והלא לדבריו ז"ל לא תחול המצוה הזאת דשום תשים, רק או בדורות שכבר עברו כבימי דוד ושלמה או כשיבוא משיח אי"ה, ותהיה אפוא הלכתא למשיחא (יעיין לקמן מענה יא הערה צג), ואז הלא לא אנחנו נהיה המשימים אותו עלינו כי אם השי"ת בעצמו, ומלבד המדויק והמוכח מצד השכל והסברא הישרה, קושיא עצומה היא מצד ההיקש, דמפני מה לא נמנה לישיבת ארץ ישראל שכל עצמה של הירושה והישיבה לא נאמר אלא בה, (ואף שחדל מנהגה כדברי הגאון ז"ל), כמו שנמנה לשלש מצות הללו משום דבכולהו כתיב ירושה וישיבה ואף שחדל מנהגן, ובמה מחולקות הנה?

אלא ודאי צריך לומר דבאמת גם מצות ישיבת ארץ ישראל מצוה דלדורות היא לדעת רבינו, והא שלא הביאה במנין לא מטעם שנתן בה הגאון הוא, כי אם טעם אחר היה לו לרבינו, וצא דוק ותשכח עוד כמה וכמה, מצות עשה ול"ת אשר כל בן תורה יבין מהם שמאחר שאלה נמנו למצות דלדורות, בעל כרחנו צריכים אנו להבין כונת רבנו ז"ל שמצות הכניסה והישיבה בארץ ישראל ג"כ מצוה דלדורות היא דווקא, דהיינו שבכל עת ובכל זמן שיהיה ביכלתנו לקיימה על פי רשות התורה כפי שבארוה עלינו חז"ל (כמה שיבאר הלאה) אזי מחוייבים אנו לקיימה, וממילא חלים אז

לה רבינו הרמב"ם נקרא אל השמים שנת ד'תתקס"ד (תולדות חכמי ישראל לר' קלמן שולמן, הוצאה שניה עמ' פ"ב), ובשנת ד'תתקנ"ד כבר יש זכרון להרמב"ן (סה"ד ד'תתקנ"א).
לו וכן יענין בהגהות הגאון הר"ר יצחק אייזיק חבר למס' ברכות, ברא"ש פ"ט סי' ו, דוגמא לזה.

עלינו כל אלה המצות שיבוא לידינו ושיהיה ביכולתנו לעשותם על פי רצון התורה דהיינו ברשות והרמנא כו' כאשר נבאר אי"ה לקמן (מענה ח).

ומצות חלה (מ"ע קלג) תוכיח לנו היטב דעת וכוונת רבינו וממנה נקיש גם על השאר בנידון זה, דהנה בסה"מ (שם) יאמר וז"ל: "ואינה חובה מן התורה אלא בארץ ישראל לבד, והוא מירושלמי דחלה (ריש פ"ב) על פסוק (במדבר טו) "אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה", שמה אתה חייבים ואין אתם חייבים חוצה לארץ" ע"כ. וממילא מובן מזה שהישיבה דבארץ ישראל מוכרחת להיות מצוה גם בזמן הזה דאם לא כן היאך יתכן למנות מצוה לדורות שתלויה בעיקרה רק בההויה בארץ ישראל לבד, וכן יש להתבונן עמש"כ בספרו הגדול (הל' איסורי ביאה פ"כ ה"ג) וכן בהל' בכורים (פ"ה ה"ה) וז"ל "חלה בזמן הזה ואפילו בארץ ישראל אינה של תורה..." עכ"ל. ולפי דעת הגאון ז"ל היאך תמנה מצות חלה במנין תרי"ג, אחרי שבזמן הזה אף בארץ ישראל שבה היא תלויה ג"כ אינה של תורה, מה לנו אינו נוהג לדורות גדול מזה? ואף על פי כן אנו רואים שאין זו סתירה למנותה במנין, אם כן גם במצות ישיבת ארץ ישראל כך. אף אם נניח כדברי הגאון ז"ל שיש איזה נפקא מינא בערך המצוה בזמן הזה מזמן הגלות ואילך, בכל זאת הלא יכלנו למנותה כדוגמא שאנו רואים ממצות חלה, וכמו שבאמת מצוה לדורות היא כאשר יבואר אם ירצה השם לפנינו במענות הבאים.

ולולא יראתי הייתי אומר דגם הגאון ז"ל בעצמו לא היה קיים לו דבר זה, לאמר על זו המצוה שאינה נוהגת לדורות היא, אלא שגם הוא ז"ל רק דרך השערה "ויש לאמר" אמר זאת, דלולא כן מה היה לו להאריך כל כך בדבורו ולהוסיף ראיות ומופתים על דבריו להוכיח שאינה מצוה עוד בזמן הזה, הלא לא נצרך לנו טעם יותר מספיק ממה שאנו מוצאים שורש בין השרשים שהמצוה אינה עומדת בפני הכלל שבו, ואזי ממילא נופלת מן המנין, ולעולם אין לנו לחפש אחרי טעמים אחרים זולת י"ד השרשים שנתנו אותם לנו לטעמים מספיקים למנות על פיהם את כל התרי"ג מצות, אלא שזה אמר רק בדרך ההשערה, ועל כן הוסיף להביא ראיה להשערה זו, ששוב אין המצוה נוהגת עוד בזמן הזה, ואנו (על פי כל האמור) נוכל להחליט דבר, שבאם היה רבינו סובר כן, אזי או לא היה מזכיר כלל מענין דירת ארץ ישראל בספרו הגדול, או לא היה נמנע מלאמר שם במקומה, שאינה נוהגת לדורות היא. ואחרי שכן, שהרבה להפליג מאוד בשבחה של מצוה זו ולא הזכיר בה כל חילוק בענין זמן מנהגה, ראיה ברורה היא והוכחה מפורשת מכאן, לפסוק הלכה כרבינו הרמב"ן בדרך שהסתייע הוא ז"ל במ"ע ל"ו מדברי רבינו הרמב"ם עצמו ממה שכתב בחבורו הגדול י

לז במקור שהזכר מסתייע הרמב"ן מדברי הרמב"ם ביד החזקה כדי להוכיח על ספר המצוות, ומכאן שעלינו לראות את הספרים ככרוכים זה בזה ולהוכיח מזה על זה, ואף כאן נלמד מהיד החזקה על ספר המצוות (העורך).

המענות – מענה א

כמו שהבאנו למעלה, וכאן אין לו להגאון ז"ל במה לדחות את דבריו לאמר דלא כך היתה כוונת רבינו, שהרי ביאר ופירש לנו את דבריו היטב מבואר ומפורש כל צרכם.